

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Subjektivismus ve výzkumu lidské mysli

Petr Novotný

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Teorie a filozofie komunikace

Diplomová práce

Subjektivismus ve výzkumu lidské mysli

Petr Novotný

Vedoucí práce:

Mgr. Michal Polák Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Tímto bych rád poděkoval Mgr. Michalu Polákovi, Ph.D. za ochotu vést mou práci stejně jako za kritické poznámky a přínosné rady při jejím psaním.

1.	ÚVOD	1
2.	JAK MYSL A JEJÍ STAVY POZNÁVAT	2
2.1.	<i>PŘEDMĚT ZKOUMÁNÍ .....</i>	<i>3</i>
2.2.	<i>MOŽNOSTI ZKOUMÁNÍ .....</i>	<i>5</i>
3.	DEFINICE POJMU INTROSPEKCE.....	12
3.1.	<i>DISTINKCE POJMU INTROSPEKCE .....</i>	<i>13</i>
3.1.1.	INTROSPEKCE JAKO SCHOPNOST	14
3.1.2.	INTROSPEKCE JAKO METODA	15
3.2.	<i>NOVODOBÁ INTROSPEKCE.....</i>	<i>16</i>
4.	POVAHA SUBJEKTIVNÍ ZKUŠENOSTI.....	18
5.	ROLE SUBJEKTIVISMU V SOUČASNÉM VÝZKUMU MYSLI	26
6.	SUBJEKTIVNÍ METODY	32
6.1.	<i>NEUROFENOMENOLOGIE .....</i>	<i>32</i>
6.2.	<i>DOPŘEDNÁ FENOMENOLOGIE.....</i>	<i>34</i>
6.3.	<i>EXPERIMENTÁLNĚ- FENOMENOLOGICKÁ INTROSPEKCE .....</i>	<i>35</i>
7.	SUBJEKTIVNÍ METODY – KOMPARACE A SYNTÉZA.....	38
8.	INTROSPEKTIVNÍ VÝCVIK	42
9.	ZÁVĚR.....	46
10.	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	49
11.	RESUMÉ.....	54

1. ÚVOD

Práce se zabývá subjektivním přístupem ve výzkumu lidské mysli. Výchozí hypotézou je přesvědčení, že subjektivní metody jsou nepostradatelným nástrojem poznávání lidské mysli. Cíle práce jsou trojího typu a lze je formulovat následovně: 1. Určit současné postavení subjektivních metod ve výzkumu mysli. 2. Kriticky analyzovat data subjektivní povahy s cílem určit jejich relevanci ve výzkumu mysli. 3. Předložit konkrétní realizace toho, jak subjektivní metody do výzkumu mysli integrovat. V souladu s vytyčenými cíli je práce rozdělena do tří provázaných částí.

V první řadě se práce zabývá postavením subjektivních metod v rámci současného výzkumu mysli. Takto stanovené téma se v české literatuře objevuje u Marvana a Poláka (2015), jinak není podrobněji zpracováno. První část práce lze chápat jako selektivní sondu do minulosti, jejímž záměrem je teoreticky zmapovat pole výzkumu mysli.

Poté se práce zaměřuje na analýzu povahy subjektivní zkušenosti. Pokusím se kriticky zhodnotit status privilegovaného postavení, které je tradičně přisuzováno perspektivě první osoby, při zpracovávání obsahů mysli. Řada mých kritických komentářů, které uvádím zejména ve čtvrté kapitole, má polemickou povahu a mnohdy vyústí ve sporná stanoviska. Uvedená stanoviska tak považuji spíše za náměty pro další bádání, než za pevné teze, které by nabízely definitivní odpovědi na problematické otázky. Privilegovanost perspektivy první osoby budu konfrontovat s možností jejího uplatnění v rámci introspektivních metod. Na základě výsledných zjištění se pokusím zformulovat, jaké postavení a jakou budoucnost má subjektivismus ve výzkumu lidské mysli.

Po vytyčení role subjektivních metod ve výzkumu mysli se práce soustřeďuje na výklad konkrétních realizací toho, jak subjektivní metody do výzkumu mysli integrovat. V kapitole 6-8 budou představeny konkrétní metody spadající do stejné myšlenkové linie, kterou lze označit za neurofenomenologické hnutí. Komparace jednotlivých metod vyústí k vyabstrahování metodologických doporučení, jak postupovat při formování subjektivních metod tak, aby mohly být považovány jako relevantní zdroj poznání lidské mysli.

2. JAK MYSL A JEJÍ STAVY POZNÁVAT

V průběhu úvah a diskuzí o lidské mysli se neustále naráží na problém pojmů lidové psychologie.¹ Mentalistickým pojmům typu mysl, vědomí, psychika, bolest aj., intuitivně rozumíme a běžně je používáme. Když však s těmito pojmy začneme pracovat ve vědeckém diskurzu, nejsme jim schopni přiřazovat přesné a objektivně postihnutelné významy. Pokusy o vědecké uchopování mentalistických pojmů proto mnohdy principiálně selhávají. Vezmu si jako příklad pojem „introspekce“.² Při sestavování řádné představy o tom, co je to introspekce či jaké procesy mozku tento pojem značí, bychom potřebovali objasnit fungování mysli jako takové. Dostáváme se tak do paradoxní situace: proto, abychom vysvětlili introspekci, potřebujeme pochopit pojem „mysl“, který ale poznáváme a snažíme se vysvětlit právě pomocí introspekce, kterou v plné míře zase nemůžeme poznat před poznáním mysli jako takové.³ Problém mentalistických pojmů je ještě hlubší. Nesnažíme se jen dojít k poznání daných pojmů. Na základě „křehkých“ konstruktů našich představ o tom, co mentalistické pojmy znamenají, vyvozujeme další úsudky a snažíme se dané pojmy dávat do vztahů k jiným pojmům. U *subjektivních metod* uvažujeme o tom, jakou roli mají hrát ve výzkumu *mysli*. Například Overgaardovi et al. (2008) nejasná povaha mentalistických pojmů vůbec nebrání zformulovat řadu obecných instrukcí, jak subjektivní metody do výzkumu mysli integrovat.

Tato práce čelí podobným problémům po vzoru Havla (2001, s. 23). Havel poukazuje na to, že k tomu, abychom rozšířili své poznání, nemusíme předem přesně definovat to, co chceme poznávat. Mluví o pozvolném tvarování pojmů, které přináší poznání i přesto, že smysl otázek, na které se snažíme odpovídat, nemusí mít vyhraněný cíl. Upřesňování představ o mentalistických pojmech má, dle mého, charakter hermeneutického kruhu. Intuitivní předporozumění daných pojmů se precizuje skrze dílčí pokusy o jejich charakteristiku. Tímto způsobem budu pojednávat zejména o subjektivismu, introspekci a o pojmu „mysl“, který stanovuji jako základní předmět zkoumání.

---

¹ Výrazem „lidová psychologie“ se v obecné rovině rozumí správné používání pojmů, které denotují mentální stavy (Hvorecký a Marvan, 2006, s. 44). Pojmy, které denotují mentální stavy, označuji jako „mentalistické“.

² O introspekci budu pojednávat v průběhu celé práce, proto již nyní stanovím její pracovní podobu. Jakožto jeden z mentalistických pojmů je introspekce těžko definovatelná a nad její povahou není shodného konsensu. Jak trefně poznamenává Schwitzgebel (2008, s. 248): „Myslete si o introspekci, co chcete, dokud ji budete považovat za jednu z hlavních metod, pomocí které dosahujeme úsudků o naší zkušenosti.“

³ Formálnější zápis: 1. k tomu, abychom vysvětlili X, potřebujeme znát Y 2. Y poznáváme pomocí X.

2.1. PŘEDMĚT ZKOUMÁNÍ

Vědy, které se v současnosti zabývají subjektivitou, celkem jednotně sdílejí naturalistické hledisko. To značí, že mysl a vědomí jsou biologické jevy, jejichž kauzální příčina vzniku je podmíněna mozkiem a jeho činností (Havlík, 2012, s. 188-189). Naturalistické hledisko je východiskem i této práce.

Existuje jasná spojitost mezi fyzickou složkou a mentální složkou mysli.⁴ Vztah mezi mentálním a fyzickým je nějakého druhu kauzální. Když si amputuji ruku, určitě mě čeká ztráta nějakého typu. Neochudím se však o vědomé stavy, spíše mi jich pár intenzivních přibude. Při poškození mozku to bude jiné. U člověka, který prodělá poranění mozku fyzického rázu, lze očekávat, že se poranění projeví i v oblasti „mentální sféry“. Velmi názorným příkladem toho, jak úzká je vazba mezi mozkiem a mentálními projevy, je případ Phinease Gage.⁵

V obecné rovině lze říci, že při zkoumání mysli se naše pozornost obrací k člověku a jeho mozku. Tím se však předmět zkoumání nevyjasňuje, spíše naopak nelze vidět ani jeho hrubé obrysy. Pro alespoň okrajové pochopení toho, co zkoumáme, máme-li na mysli „mysl“, musíme již vstupovat do dílčích teoretických rámců jednotlivých vědních disciplín.⁶ Jednotlivé vědní disciplíny mají více teoretických rámců. Např. ve filozofii mysli – hledím Bieriho trilematu – lze rozčlenit až desítky názorových proudů na to, jaká je povaha mysli (Nosek, 1997, s. 9-10). Noskovo „tezovité“ schéma, které mapuje vývoj psychofyzických teorií ve filozofii mysli, jasně ilustruje, jak různorodé poznatky se z jednotlivých teoretických rámců odvozují:

„A. Teze logického behaviorismu C. Hempela a G. Ryla: mysl je chování nebo dispozice k chování.

---

⁴ Fyzickou složkou mysli označuji mozek a jeho specifické regiony, jejich koaktivace, neurotransmitery atd. (Havlík, 2013). Mentální složka mysli zahrnuje funkce emoční, uvažování, rozhodovací, smysl pro zodpovědnost, plánování, řeč, vnímání a motorické funkce (Polák, 2013, s. 25). S dichotomickým rozdělením mysli pracuji v průběhu celé diplomové práce. Zachovávám tak dualismus minimálně na úrovni jazykových diskurzů, který považuji za nezbytný v rámci výzkumu mysli perspektivou třetí osoby. Nicméně i přes zachování jazykového dualismu zastupuji stanoviska s tendencí silně naturalizovat „mentální sféru“. Alespoň do podoby toho, že veškeré jevy, které máme tendenci označovat přídomkem „mentální“, jsou projevy vzniklé z činností mozku/těla.

⁵ 109 cm dlouhá ocelová tyč, rozpohybovaná výbuchem střelného prachu, Gageovi projela lebkou a odstranila mu část mozku. Gage přežil. Po zotavení jeho ošetřující lékař J. Harlow zaznamenal výrazné změny v Gageově chování. Harlow svoje pozorování publikoval ve zprávě roku 1868 v Bostonském lékařském věstníku. Gageův případ se tak stal klasickým příkladem toho, jak úzká spojitost je mezi funkcemi mozku a lidským chováním (Damasio, 1995, s. 3-14).

⁶ Teoretický rámec označuje souhrn vědeckých tvrzení a pojmů, které slouží k vysvětlení zkoumaného jevu.

B. Teze teorie psychofyzické identity U. T. Placeho, J. J. C. Smarta a H. Feigla: mysl není chování, mysl je část mozku.

C. Teze funkcionalismu D. Armstronga, D. Lewise, H. Putmana, J. Fodora: mysl není chování ani mozek, ale druh kauzální funkce s fyzickou realizací, resp. program počítače s libovolnou fyzickou realizací.

D. Teze epifenomenalismu K. Campbella a teorie supervenience D. Davidsona a J. Kima: mysl není ani chování, ani mozek, ani funkce, ale kauzálně impotentní a anomální fenomenální kvalita, fyzicky fixovaná.

E. Teze eliminativního materialismu W. Quina, P. Feyerabenda, R. Rortyho, P. Churchlanda: mysl není ani fenomén, ani něco tělesného, ale zbytečně postulovaná entita nebo iluze.

F. Teze naturalismu J. Searla a T. Nagela: mysl je reálná fyzická subjektivní vlastnost mozku.

G. Teze interakcionismu K. Poppera a J. Ecclese: mysl je relativně samostatná subjektivní a reálná nefyzická entita, která je v interakci s mozkiem.“ (Nosek, 1997, s. 13-14).

Při bližší specifikaci předmětu zkoumání se tak dostáváme do velmi spletitého labyrintu, který lze jen stěží jednotně pojmut. Rozmanitost a nedostatečně jednotná představa zkoumaného předmětu je dána zejména tím, že věci a stavy, které klasifikujeme jako „mentální“, jsou velmi heterogenní (Kim, 1996, s. 23).

Vědní disciplíny, které nějakým způsobem participují na výzkumu mysli, nosí v současnosti označení „kognitivní vědy“. ⁷ Kognitivní vědy usilují o pochopení problematiky mysli v celé její šíři. Přináší do problematiky své jedinečné vhledy a perspektivy, jak se tázat po povaze mysli. Kognitivní vědy, jak se lze domnívat, participují na společném předmětu zkoumání. Jednotlivé poznatky z dílčích diskurzů jsou však natolik různorodé, že se zdají snahy přesně stanovit kognitivním vědám společný předmět zkoumání v interdisciplinárním duchu jako bezpředmětné. Pokud kognitivní vědy sdílejí společný předmět zkoumání, je fascinující, co všechno ten předmět může být.

---

⁷ Záměrně vynechávám ucelenější výklad povahy kognitivních věd. Neustále pokusy charakterizovat kognitivní vědy se mi zdají samoučelné, proto uvedu jen obecnou definici Thagardovu (2001, s. 11): „Kognitivní věda je interdisciplinární aktivitou zabývající se myšlením a inteligencí a zahrnující filozofii, psychologii, umělou inteligenci, neurovědy, lingvistiku a antropologii. Její kořeny sahají do padesátých let 20. století, kdy se badatelé z několika oborů pustili do vývoje teorie myšlení založené na komplexních reprezentacích a výpočetních procedurách. Podobu vědní disciplíny dostala v polovině sedmdesátých let se vznikem Společnosti pro kognitivní vědu (Cognitive Science Society).“

2.2. MOŽNOSTI ZKOUMÁNÍ

Otázku „jak oblast mysli zkoumat“ jde, v obecném smyslu, celkem bez potíží zodpovědět: „Kognitivní vědě v širším pojetí se nabízejí tři obecné přístupy ke zkoumání přirozené mysli. První je cesta *vnitřního prožívání, introspekce a fenomenologie*, druhá je cesta objektivních *přírodních věd*, založených na pozorování, měření a experimentech a konečně třetí [...]: cesta *konstruktivní*, vytvářející umělé modely, ať už matematické, počítačové, fyzikální nebo fyzické“ (Havel, 2001, s. 24). Selektivním historickým exkurzem poukážu na dílčí realizace a postupný vývoj jednotlivých přístupů.⁸

V první řadě se nabízí možnost uvažovat o mysli tzv. „od stolu“. Tímto způsobem vzniklo nepřeberné množství spisů. Stále živé se zdají být poznatky o povaze mysli, nad kterými v Meditacích rozjímal René Descartes.⁹ Metodologický nástroj, jenž Descartes ve svých úvahách používal, spočívá ve schopnosti své vlastní prožitky subjektivně zaznamenat. Tento proces se označuje pojmem introspekce. Introspekce značí jeden ze základních přístupů, jak mysl poznávat. Je to způsob zkoumání perspektivou první osoby, který můžeme označit jako subjektivní a spadá pod první avizovanou cestu. Vhledy do své vlastní „mentální sféry“ pomocí introspekce byly využívány po staletí jako hlavní zdroj poznatků o povaze lidské mysli. Takto generované vědění spadá zejména do filozofických úvah a často má velmi spekulativní charakter.

Do opozice k introspektivnímu „brouzdání“ vlastní mysli můžeme postavit přístup, který již nese objektivní parametry – anatomie. Když vypreparujeme mozek z lebky, můžeme zkoumat jeho strukturu a stavbu. Kde však hledat v mazlavé hmotě, vážící okolo 1500 gramů, nějakou mysl? Descartes ve své ontologicko-dualistické koncepci mysli a těla musel čelit otázkám, pro které se vžilo označení „psychofyzický problém“. Descartes na základě neuroanatomických spekulací, které vycházely z jeho pitev prováděných na zvířatech, stanovil jako „spojník“ mezi tělesnou a duševní substancí šišinku mozkovou (Heil, 2004, s. 23). Descartesovy závěry se snažil zpochybnit francouzský anatom a chirurg Peyronier. Jeho argumenty však byly spekulativní a také z velké části vycházely z intuice. Peyronier poukazuje na to, že se „Descartes mýlil, když dokazoval, že sídlem duše je šišinka – každý ví, jak tato část petrifikuje (utvoří se v ní kaménky), aniž by to mělo

---

⁸ Ačkoli umělé modelování je svébytná disciplína, dle mého lze třetí navrhovanou možnost v nejobecnější rovině zahrnout pod možnost druhou, tedy do „objektivních cest“. Havel vymezuje třetí možnost zejména proto, že je to doména jeho zájmu. Navíc celý text, ze kterého cituji, je převážně věnován právě oné „konstruktivní cestě“. Vzhledem k záměrům práce „konstruktivní cestu“ dále nerozvádím.

⁹ Živé minimálně v tom smyslu, že se na ně odkazuje, i kdyby jen kritickým vymezením se vůči nim.

vliv na rozumové schopnosti“ (Peyronier, cit. podle Koukolík, 2005, s. 75). Je patrné, že anatomický výzkum je epistemicky hodnotný a přináší na pole poznávání mysli naprosto přelomový vhled, nicméně v 18. století stále velmi omezený.

Posun ve výzkumu mysli nastal v 19. století. Dříve tradiční domény filozofických úvah a spekulací se v 19. století – pod vlivem stále se rozšiřujících poznatků přírodních věd – dostávaly do područí zkoumání založeného na bázi vědeckých principů. Byla to zejména psychologie, nově se formující vědecký obor, která měla problematiku mysli zpracovávat. Vědci té doby – Wundt (1832-1920) a jeho žáci, stejně tak James (1842-1910) a Freud (1856-1939) – se snažili problém mysli pojmut vědecky. Ve výzkumu využívali introspektivních metod. Experimentální psychologové byli přesvědčeni, že lze introspekci ve výzkumu mysli použít jako vědecký nástroj. James (1983, s. 185) v kapitole *The Methods of Investigation* považuje introspektivní pozorování za primární nástroj výzkumu, na který se musíme spoléhat především. Schwitzgebel (2004, s. 60) do opozice k Jamesovi uvádí autority experimentální psychologie Galtona a Bineta, kteří se velkou měrou věnovali ne-introspektivním výzkumům, stejně tak Wundta, který si uvědomoval, že introspekci lze pozorovat jen omezené pole psychologických fenoménů. Jamesovo tvrzení tak lze označit za příliš silné. Přesto lze zaznamenat u většiny vědců té doby, že introspekci považovali za jednu z hlavních metod výzkumu mysli. Standardně se na introspekci nahlíželo jako na cestu poznávání sebe sama pohledem dovnitř sebe sama. Metaforicky vyjádřeno: pozorovaný obsah se ukazuje jako vnitřní mentální divadlo (Overgaard et al., 2008, s. 109).

Experimenty rané introspekce trpěly zásadními metodologickými pochybeními. Vědci introspektivní metodou produkovali značně nekonzistentní data. Selhání raného introspektionismu dokládají výsledky, které vzešly z programově stejných výzkumů. Výzkumné týmy nezávisle na sobě měřily tzv. atomy vědomé zkušenosti.¹⁰ Titchenerův výzkumný tým odhadl počet elementů na 42 415. Külpeho laboratoř naměřila elementů podstatně méně – okolo 11 000 (Revonsuo, 2010, s. 52-53). Introspektivní výzkumy tak principiálně selhaly v generování relevantních poznatků. Introspekce jako taková byla ve vědeckém zkoumání mysli zdiskreditována. Poté byla introspekce obecně považována jako fundamentálně nevědecká a vědci se této metodě snažili ve svých experimentech co

---

¹⁰ Za zakladatele experimentální psychologie je považován Wundt. Jeho žák a nástupce Titchener zformuloval základní cíl psychologie takto: „The first object of the psychologist, therefore, is to ascertain the nature and number of the mental elements. He takes up mental experience, bit by bit, dividing and subdividing, until the division can go no further. When that point is reached, he has found a conscious element.“ (Titchener, 1899, s. 15-16).

nejvíce vyhýbat – design experimentů byl navrhován tak, aby introspektor¹¹ nevytvářel přímé reporty o své prožívané zkušenosti (Overgaard et al., 2008, s. 109-111).

Opačný přístup v psychologickém zkoumání, který usiloval o vědeckost až příliš, byl behaviorismus. Redukování výzkumu na behaviorální projevy organismu sice splňuje objektivní nároky výzkumu, do diskuze o povaze mysli se však zapojuje minimálně. Mnoho klíčových aspektů mysli – prakticky celý duševní život člověka, od vnitřních procesů myšlení až po prožívané vědomí – se vůbec nebralo v potaz, jako relevantní předmět zkoumání. Což je, zejména s přihlédnutím k současnému vývoji kognitivních věd, již nedostačující přístup. Klasický argument proti behaviorismu zformuloval Strawson (2010, s. 251-261). Jedná se o argument s názvem „Pozorovatelé počasí“ (Weather Watchers). V principu reaguje na skutečnost, že mentální sféru nelze redukovat na chování a dispozice k chování. Pozorovatelé počasí jsou nehybně fixováni a nemohou se žádným způsobem behaviorálně projevovat. Sledují proměny počasí a přitom mohou prožívat mnohé mentální stavy (přání, emoce, přesvědčení, etc.), které behavioristicky nejsme schopni zaznamenat. V minulosti tak vznikaly práce, které se snažily o dané problematice pojednávat vědeckým způsobem, ve svých výstupech však často principiálně selhávaly.¹²

Obecně se má za to, že introspekcionismus patřil k dominantním psychologickým teoriím na přelomu 19. a 20. století (Polák, 2013, s. 60). Podle Costalla (2006, s. 634) je třeba takováto obecná tvrzení brát s rezervou – jsou příliš zjednodušující. Tvrdí, že introspekce nikdy nebyla dominantní, ale zároveň z výzkumu nikdy úplně nezmizela. Overgaard et al. (2008, s. 101) zase zmiňují, že perspektiva první osoby byla ve výzkumu explicitně používána i za dob dominance behaviorismu.¹³ Jako příklad uvádějí vědce Antrobuse a Singera (Antrobus et al., 1966, Pope a Singer, 1976), kteří v šedesátých a sedmdesátých letech využívali subjektivní metodu TUIT – tzv. „na úloze nezávislé

---

¹¹ Titchener pro osoby provádějící introspekci zavádí pojem „observer“ (Schwitzgebel, 2004, s. 61). Introspektor je můj neologismus, kterým se snažím ulehčit formulacím, které by jinak byly zatěžkané neustálými opisy téhož – introspektor je subjekt, který introspektivně dosahuje úsudků o své vlastní zkušenosti. Slovo „introspektor“ parazituje na tradičním pojmu inspektor – přebírá jeho morfologii.

¹² Dané výzkumy jsou přesto cenné. Lze na ně uplatnit princip, který bychom mohli nazvat „negativní vývoj poznání“. Když uznáme, že něco je špatně, už víme, jak se to dělat nemá – vymezením se vůči něčemu zároveň zvyšují pravděpodobnost, že to budu dělat lépe. Když něco selže, není to neúspěch – spíše naopak, je to způsob pokroku. Wittgensteinův Traktát; program logického pozitivismu; hledání univerzálních jazyků napříč celými dějinami – tyto projekty, ač lze prohlásit, že ve svých ambicích selhaly, přinesly řadu důležitých poznatků.

¹³ Autoři uvádějí výzkum ze šedesátých a sedmdesátých let, přičemž behaviorismus byl dominantní zejména v první polovině 20. století. I přesto lze na podporu dané teze uvedený výzkum akceptovat, protože dominance behaviorismu přetrvávala prakticky až do pozdních šedesátých let (Polák, 2013, s. 77).

představy a myšlenky“ (Task Unrelated Images and Thoughts).

Mnohem komplexnější představy o mysli vznikají teprve až v polovině 20. století. „Vnitřní svět a mysl byly v minulosti doménou psychoanalýzy a příbuzných přístupů, čímž stály na okraji vědeckého zájmu. Po dlouhou dobu se zdálo, jako by subjektivní stavy jako vědomí, emoce, snění nepředstavovaly seriózní témata výzkumu mozku. Tato situace na poli neurovědy se v posledních letech – s jistým ústupem behaviorismu – změnila, což vedlo k explozi nových vhledů do přírodních zákonů, které řídí náš vnitřní život“ (Solms a Turnbull, 2014). Pomocí elektroencefalografie (EEG), funkční magnetické rezonance (fMRI), či pozitronové emisní tomografie (PET) lze zkoumat mozek „za chodu“, jako něco, co je součástí živoucího systému, jenž vykazuje známky vědomé aktivity. Tak lze zkoumat mozek v aktivním stavu, při kterém vznikají lidské emoce, myšlenky, vědomí, etc.

Z neurovědecké perspektivy se mozek jeví jakožto nejsložitější věc, kterou lidstvo zná. Koukolík (2005, s. 21) poukazuje na to, že se dříve za základní jednotku mozku stanovovala nervová buňka. Dnes se za ni považuje synapse, jejíž počet se v jednom mozku odhaduje na 10^{14} . Prostřednictvím neurovědy se rapidně navyšují znalosti o mozku. V některých případech neurovědecké bádání zcela přehodnocuje dosavadní konvence, které jasně určovaly směry výzkumu a způsob, jak na centrální nervovou soustavu nahlížet, a to v řádu několika měsíců či maximálně let (Koukolík, 2005, s. 303). Pro ilustraci lze uvést články, které v sobě mají skutečnou sílu měnit celé paradigmatické nahlížení na povahu a fungování mysli.¹⁴

Z devadesátých let minulého století je to například objev *zrcadlových neuronů* týmem italského neurofyziologa Rizzolattiho (2004). V oblasti F5 premotorické kůry, u opice rodu *Macaca Mulatta*, byla objevena speciální třída vizuálně-motorických neuronů, které jsou aktivní jak při vykonávání specifické činnosti subjektu, tak ve chvílích, kdy subjekt pouze pozoruje jiného člověka (či primáta), který provádí nějakou činnost. Tyto neurony jsou schopny provádět aktivitu, kterou lze chápat tak, že doslova „zrcadlí“ aktivitu neuronů jiného subjektu ve chvílích, kdy tento subjekt provádí specifickou činnost (např. uchopování jednotlivých předmětů). Dle tohoto výzkumu se zdá, že jistý druh napodobování probíhá již na neuronální úrovni a stačí k tomu pouze vizuální podněty.

---

¹⁴ Níže uvedené příklady poukazují na fakt, že neurověda je dynamický obor, u kterého se dá očekávat, že ty největší objevy má ještě před sebou. Jak slabé se pak zdají nekonečné filozofické úvahy, které vycházejí ze silných intuicí a které mají pramalý vliv na progresivní vývoj výzkumu.

O mechanismu zrcadlových neuronů lze, dle Rizzolattiho a jeho kolegů, uvažovat jako o mechanismu, který hraje fundamentální roli v procesech „rozumění“ a napodobování (Rizzolatti a Craighero, 2004, s. 169). Na základě těchto poznatků se mnoho autorů nyní pokouší navrhnout hypotézy, které zrcadlové neurony nevztahují pouze k imitaci, ale otevřeně hovoří o tom, že právě tyto neurony byly hnacím motorem při formování lidské kultury (viz Ramachandran, 2000).

Již Aristotelés (2008, s. 266) považoval učení, prostřednictvím napodobování, za základní schopnost, kterou se člověk liší od zvířat. Lidový termín „opičení se“ však dostává mnohem hlubší význam. Podnětné by mohlo být uvažovat o zrcadlových neuronech v kontextu verifikace subjektivní zkušenosti. Konkrétněji: základní problém se subjektivní zkušeností je ten, že postrádá možnost intersubjektivně sdílet konkrétní subjektivní zkušenost. Teorie o zrcadlových neuronech podporuje myšlenku tzv. „zdvihu k intersubjektivitě“.¹⁵ Zrcadlové neurony evokují doslova intersubjektivní „propojování“ na neuronové úrovni. Nepřekonatelná soukromost mentálních stavů a z toho plynoucí absence intersubjektivní v kontextu zrcadlových neuronů nevyznívá tak nepřekonatelně. Tento návrh by však potřeboval hlubší zkoumání a pochopení toho, jaké povahy zrcadlové neurony jsou. Je velmi pravděpodobné, že zrcadlovým neuronům se přisuzují vlastnosti, které nemají – viz kontroverzní úvahy Ramachandrana.¹⁶

Další významný objev neurovědy je doložení existence nově utvořených neuronů v hipokampech u několika dospělých lidí týmem Erikssona et al. (1998), taktéž z devadesátých let. Tento objev měl za následek vyvrácení dlouhodobé konvence, která tvrdila, že v mozku dospělého savce se nemohou tvořit nové neurony. Empirické poznatky o neurogenezi změnily rigidní pohled neurověd, který předpokládal, že centrální nervová soustava je odkázána k fixnímu počtu neuronů, které mohou pouze jednostranně odumírat, aniž by existovala jakákoli možnost jak „zemřelé“ neurony doplnit. V současné době existuje mnoho nových výzkumných programů snažících se dát nově vzniklé neurony do souvislosti s učením, pamětí, depresí, schizofrenií či epilepsií. Také je věnována velká pozornost novým neuronům v kontextu neurodegenerativních poruch, jako je např. Alzheimerova choroba (viz Jin et al., 2003).

---

¹⁵ Tzv. „zdvih k intersubjektivitě“ Marvan a Polák (2015, s. 55) používají v jiném smyslu. Autoři poukazují na to, že objektivní metody, které se vyvíjejí v současné vědě, mají potenciál překonat soukromost prožívané zkušenosti. Já se snažím danou myšlenku uplatnit jiným způsobem. Navrhuji, že garantem jisté intersubjektivní by mohla být specifická schopnost lidského organismu, kterou vykazují zrcadlové neurony.

¹⁶ Ramachandran (2013) hovoří o zrcadlových neuronech jako o „neuronech empatie“, které doslova „rozpuštějí“ (dissolved) bariéry mezi jednotlivými lidmi.

Nejvýznamnějším objevem poslední dekády je endogenní neurální síť mozku, která je dnes obecně známá jako Default mode network (DMN). Raichle et al. (2001) přispěli k razantnímu přehodnocení pohledu na to, jak funguje mozek. Vedle dominantního *reaktivního paradigmatu*, ve kterém vědci uvažují o mozku jako o stroji na zpracovávání vnějších podnětů, se v současnosti dostává do popředí výzkum zabývající se endogenní, spontánní mozkovou aktivitou, která byla dříve spíše přehlížena. S těmito aktualizacemi znalostí o nervové soustavě se otevřely dveře zcela novým hypotézám a jejich postupnému testování.

Objektivní přístupy, které dlouhá staletí nemohly být plně realizovány, se rozvíjí až v posledních desetiletích. Zdá se, že stejně jako u jiných oblastí, jež dříve byly doménou filozofie, si problematiku myslí, ač velmi specifickou a nikde jinde nevídanou, přebírá do své kompetence věda. Je otázka, nakolik je vůbec možné objektivní cestou ve výzkumu myslí pokročit ke skutečné povaze myslí.¹⁷ Není však pochyb, že dané poznatky jsou žádoucí.¹⁸

Výsostně cenné na empirickém bádání je to, že zpřístupňuje možnost realizovat výzkum myslí, který splňuje parametry objektivního přístupu, ale k tomu se nevzdává ambice hledat spojitosti, ony kauzální vazby, mezi fyziologickými procesy mozku a mentálními projevy. Což bylo tradičně mnohými považováno za nemožné (Marvan a Polák, 2015, s. 22-23). Empirické poznatky však samy o sobě takového výzkumu nedosahují – je nutné s nimi pracovat v širším teoretickém rámci. „Empirické výzkumy nutně potřebují robustní teoretický rámec. Bez něho jsou informace z laboratoří k ničemu – nedávají jasný smysl“ (Marvan a Polák, 2015, s. 60). Plný potenciál neurovědeckého výzkumu může vzejít zejména ze snah kognitivních vědců/filozofů interdisciplinárně propojovat poznatky neurověd s poznatky z jiných vědních oblastí. Dle mého je třeba takovýchto vědců/filozofů schopných pohybovat se na metaúrovni jednotlivých diskursů. Churchlandová (1999, s. 2-3) poukazuje na analogii mezi potenciální rolí filozofů v kognitivní vědě a standardním postavením teoretických fyziků. Teoretický fyzik, stejně tak filozof kognitivní vědy, nepotřebuje trávit většinu času v laboratořích (ačkoli se bez experimentálních znalostí ve své práci neobejde).

---

¹⁷ Viz například Chalmersův těžký problém vědomí (Chalmers, 1997), nebo vůči objektivním přístupům ve výzkumu myslí skeptický Nagel (1974).

¹⁸ Jestli je hlavní cíl kognitivních věd objasnění toho, co to je a jak funguje mysl, jako „vedlejší efekt“ takového zkoumání mohou vznikat řešení na otázky typu „jak vyléčit epilepsii“ či „jak zamezit šíření Alzheimerovy choroby“. Skepticky ladění filozofové typu Nagela (1974) mohou mít kritické poznámky nad omezeností vědeckého přístupu. Nemůžou však těmto vědám upřít viditelné výsledky.

Schopnost propojovat různorodé poznatky z dílčích disciplín by takto specializovaným filozofům umožňovala vytvářet ucelené teorie o povaze mysli: „Filozofové od Descarta po Humea, Kanta a dál by jistě s nadšením uvítali výsledky současné kognitivní neurovědy vědomí a dalších rozvíjejících se oborů. My máme to štěstí, že jsou nám tyto poznatky k dispozici“ (Marvan a Polák, 2015, s. 24). Uvažování „od stolu“ ani s nástupem moderních věd nevymizelo, spíše naopak – viz Chalmersem sestavený přehled děl, které nějakým způsobem pojednávají o mysli. Internetová databáze aktuálně zahrnuje enormních 7734 spisů (Chalmers a Bourget, 2007). Považuji za velmi podnětné uvažovat o těchto vědcích/filozofech jako o potenciálních interdisciplinárních „propojovateli“.

To je však ideál, který čelí mnohým obtížím, a je otázka, zdali něco takového je vůbec realizovatelné. Co reálné je, že vznikají stále nové práce spekulativního rázu, které novodobé poznatky z empirických věd ve svých úvahách nezohledňují. Vůči přínosům filozofie na toto téma skepticky laděný Koukolík (2005, s. 301) z pozice vědce „první linie“ nabízí perspektivu, která stojí za pozornost. Vyjadřuje „[...] úžas nad tím, jak rádi si filozofové hrají se slovy a z jejich spojení vyvozují skutečnosti, místo aby tomu bylo naopak.“ Koukolíkovy ironizující názory na adresu filozofů plně nesdílím. Přikláním se však k názoru, že vědecký pokrok v oblastech mysli nelze ignorovat. Filozof, má-li být na poli kognitivních věd prospěšný, by měl usilovat o částečné „naturalizování“ quinovského typu (Churchlandová, 1999, s. 2-3). Což by mělo vyústit v to, že naturalizování filozofové ve svých myšlenkových konstruktech budou zohledňovat nejnovější empirické poznatky kognitivních věd. Filozofové tohoto typu už jistě jsou.¹⁹

---

¹⁹ Za naturalizovaného filozofa lze považovat především Dennetta (1991), v českém prostředí např. Havla (2001) či Marvana a Poláka (2015).

3. DEFINICE POJMU INTROSPEKCE

Používání pojmu „introspekce“ se ve svých významech mnohdy překrývá, nezdá se však, že by se úplně shodovaly. Pro představu uvedu jednotlivé příklady toho, v jakém kontextu se introspekce používá. Titchener introspekci charakterizuje jako pozorování vědomých procesů, nebo také jako pozornost, kterou si „všímáme“ (noting) vědomých procesů (Schwitzgebel, 2004, s. 59). Podle Jamese (1983, s. 185) introspekce samozřejmě znamená „dívání“ se do vlastní mysli a podávání reportů o tom, co jsme tam objevili. Marvan a Polák (2015, s. 46-47) introspekci považují za záměrnou koncentraci na mentální stavy. Zmiňují také časovost introspektivního procesu – vědomá koncentrace se soustřeďuje na přítomně prožívané mentální stavy, popřípadě na ty stavy, které introspektor zakoušel před malou chvílí. Havel (2001, s. 25) také zmiňuje „časovost“, když upozorňuje na to, že introspektivní činnost je sledování sebe sama z nějakého, nutně i časového, odstupu. Introspekci striktně odlišuje od prožívání (experience). Prožívání, dle Havla, provází každou bdělou činnost, naproti tomu introspekce je činnost, kterou zkoumáme svou vlastní mysl a jednání „jakoby zvenku“. Introspekci lze také chápat jako metodu, kterou poznáváme naši mysl (James, 1983, s. 185).

Z uvedených příkladů je patrné, že pojem „introspekce“ je moc obsáhlý na to, aby umožňoval jednoznačnou definici. Je to metoda? Je to nějaká schopnost lidského organismu? Je to nějakého druhu mentální proces? V určitém kontextu a v určitém smyslu to může být jakákoli z navrhovaných možností. Jako základní definici introspekce předkládám tu, kterou zformuloval Butler (2013, s. 46):

„Introspection is the proces of seeking and/or acquiring knowledge of one´s own mind, from one´s own subjective first-person standpoint.“

(Introspekce je proces hledání a/nebo získávání znalostí o své vlastní mysli, ze své vlastní subjektivní pozice první osoby).

Takto pojatá definice poukazuje na důležité charakteristiky introspekce, které nyní vyložím. Triviální nicméně nutný poznatek je, že introspekce je činěna ze subjektivní pozice první osoby. Dále dle Bultera (2013) je nutno do definice zařadit jak „hledání“ tak „získávání“ znalostí. Konkrétní realizovaný proces introspekce nemusí nutně znamenat, že bude automaticky úspěšný. Introspekce může být někdy úspěšná v získávání znalostí a někdy nikoli. Tudíž může vést k nesprávným představám o našich mentálních stavech, nebo dokonce i úplně selhávat. Při zkoumání postavení subjektivní zkušenosti ve výzkumu

myslí je třeba možnost selhávání introspektivní činnosti zohlednit. Odporuje to tradiční představě o introspekci, kterou považují za definitivně překonanou. Ta považuje introspekci za poznávání mentálních stavů, které je neomylné. Lze najít velmi slibně vypadající argumenty, jež podporují tuto tezi. Schwitzgebel (2008, s. 259) mluví o bolesti jako o oblíbeném příkladu optimistických zastánců introspekce. Když cítím, že mě bolí zub, jednoduše se v tomto ohledu nemohu mýlit. Tento způsob argumentace je dle mého třeba odmítnout, protože se takto dopouštíme přílišné generalizace. Nelze z jednoho slibně vypadajícího příkladu vyvozovat obecné závěry pro celé spektrum introspektivních činností. Introspekce soustředěná na jiné mentální stavy, jak názorně dokládá Schwitzgebel, podléhá nepřesnostem a omylnosti ve velké míře. Navíc i pocit bolesti je velmi nejasný, má-li se blíže specifikovat. Schwitzgebel (2008, s. 260) tvrdí, že i v těchto případech nelze vyloučit skutečné introspektivní omyly. Poukazuje na pojmový zmatek mezi mírnými bolestmi (mild pains) a svěděním či brněním. Běžně se lze setkat s obtížemi v přesnější lokalizaci nebo v popisu dané bolesti. Jak jsem již uvedl v předešlé kapitole, neomylnost prožívání mentálních stavů je velmi omezena (s jistotou můžeme pracovat pouze na úrovni toho, že nějaký mentální stav, který zrovna pociťuji, existuje). Nejde o to principiálně označit veškerá introspektivně získaná data jako nespolehlivá. Pocit žízně nebo bolest zubu budou stavy mysli, jež introspektor dokáže zachytit velmi přesně, nikoli však neomylně. Což se projeví zejména při další specifikaci daného jevu. Introspekce automaticky neznamena úspěch. Proto Butler lpí na to zachovat v definici i možnost nezdaru. Butler dále poukazuje, že se introspekce může „spustit“, aniž bychom chtěli. Introspekce vůbec nemusí být cílené hledání, kterým se snažíme aktivně poznávat své vlastní mentální stavy – je to schopnost organismu.

3.1. DISTINKCE POJMU INTROSPEKCE

Introspekci lze chápat ve dvou základních rovinách. Na jedné straně se introspekci míní schopnost lidského organismu, na straně druhé lze uvažovat o introspekci jako o metodologickém nástroji. Pokud jde o vzájemný vztah, je zřejmé, že obě domény spolu úzce souvisí a může se zdát, že se překrývají. Přesto mi připadá vhodné dané rozdělení zachovat, protože každá doména poukazuje na jiné aspekty introspekce.²⁰ Nyní poukážu

---

²⁰ Daná distinkce umožňuje pojednat o dílčích obsazích pojmu introspekce, které lze považovat za samostatné celky. Pro větší přehlednost budu referovat k „introspekci, jakožto schopnosti organismu“ jednak plnou formulací, ale také zkráceně – pojmem „introspekce“. Pokud jde o „introspektivní metody“, u nich zanechávám jednotnou formulační

na obecné rysy introspekce v obou smyslech.

3.1.1. INTROSPEKCE JAKO SCHOPNOST

Introspekce v první řadě není nějaký metodologický nástroj, který teprve máme za úkol zkonstruovat, je to již existující fenomén. Na rozdíl od introspektivní metody nic na introspekci neinovujeme, pouze se precizuje představa o tom, jaké je povahy. Introspekce jakožto schopnost tedy poukazuje na skutečnost, že je to zejména nějaká „přirozená“ vlastnost lidského organismu.

Introspekcionistické procesy jsou spjaté s biologickou bází lidského organismu, proto se zdá rozumné předpokládat, že jsou formovány evolučním vývojem člověka. Skrze evolucionistické hledisko můžeme o introspekci uvažovat jako o velmi unikátním přírodním fenoménu. Introspekce je součástí 600 miliónů až 1,2 miliard let vývoje organismů, jehož manifestací je dnešní člověk. „Oprávněně se říká, že jakékoli uvažování o čemkoli živém je bez evoluční perspektivy neúplné“ (Koukolík, 2005, s. 23). Takto lze nahlížet na introspekci, jako na něco „živoucího“, úzce propojeného se současným vývojovým stadiem lidského mozku. Introspekce v tomto smyslu není nějaký nástroj, či metoda, jak zpracovávat subjektivní zkušenost, je sama svého druhu mentální proces. Když introspektor zkoumá svoji subjektivní zkušenost vzniklou z činností mozku, i samotná introspekce je činnost mozku.²¹

Evolucionistickým hlediskem lze dojít ještě k jedné úvaze. Je fascinující, jak úzce je schopnost introspekce spjatá s lidským mozkiem a jeho mentálními projevy. Nelze o introspekci uvažovat jako o nejdokonalejším metodologickém nástroji? Nástroji, který se vyvíjel, spolu s tím, čeho se týká (co „zpracovává“), po dobu nesčetných let, přesně pro ty účely, které dnes vykonává? V tomto ohledu se zdají jiné nepřímé možnosti, jak poznávat obsahy mysli, jako nevyzrálé.

Přesto jsou patrná jasná omezení introspekce a naopak velké výhody nepřímých/objektivních metod. V první řadě je jasné, že introspekce není všemocná. Máme jen omezené pole, které dokážeme introspektivně „mapovat“. Lze uvést příklad: i přesto, že jsou nám předloženy důkazy o tom, že máme rakovinu, můžeme introspektivně

---

formu v plném znění.

²¹O introspekci pracovně uvažuji jako o mentální aktivitě, která participuje na jiných mentálních procesech. K této tezi mě vede zejména argument, který je namířen proti standardnímu chápání introspekce (tj. chápání introspekce jako „nahlížení do sebe“) – introspektivní činnost nemá specializovaný percepční orgán (Butler, 2013, s. 35).

selhávat ve vidění tohoto faktu, který např. neurovědecky dokážeme zachytit velmi průkazně. Znamená to, že introspekci můžeme mapovat jen určité pole našich stavů. Navíc pole, které jsme introspekci schopni nahlížet, nenahlížíme z pozice „božího oka“ – můžeme se mýlit. Přesto se zdá, že je ve své specializaci naprosto výjimečná.

Ještě jedna poznámka: vědecké výzkumy, které využívají subjektivní metody, kladou důraz na to, aby subjektivní výpovědi splňovaly jistý druh „objektivity“. Výpovědi, které mají velký potenciál být chybné, jsou vyhodnocovány jako nežádoucí. To ale vůbec neznamená, že nemohou být pro výzkum mysli relevantní, neboť i introspektivní činnost, která je „mylná“, je také manifestací toho, jak mysl funguje.

Otázky po introspekci, jakožto vlastnosti, slouží jako základní předpoklad a východisko formování introspektivních metod. Proto by se před formováním introspektivních metod nejdříve měla zkoumat povaha samotné introspekce. Jaké povahy introspekce je? Co to vůbec je? Jak funguje? To jsou otázky, které si je třeba v tomto kontextu pokládat.

3.1.2. INTROSPEKCE JAKO METODA

Intuitivně a v tom nejjobecnějším smyslu pojmem introspekce označujeme schopnost „nahlížet“ subjektivně prožívané mentální stavy a nějakým způsobem o těchto stavech referovat z pozice první osoby. Takto vágní vymezení umožňuje chápat introspekci tak, že zahrnuje veškeré pokusy „uchopovat“ mentální stavy vlastní mysli perspektivou první osoby. Lze sice vyzorovat mnohé odlišnosti u introspektivních metod a metod, vycházejících z principů fenomenologie. Gallagher a Brøsted Sørensen (2006) introspekci vůbec neztotožňují s fenomenologickou reflexí. Poukazují na to, že se v psychologii využívají dva odlišné introspektivní přístupy. První z nich označují za introspekci ve velmi slabém smyslu. Tento přístup odkazuje na výzkumy, ve kterých introspektor podává reporty (buď slovně, nebo stisknutím tlačítka) například o tom, kdy uviděl rozsvícení světla, nebo kdy uslyšel nějaký zvuk. Druhý introspektivní přístup je myšlen v silnějším smyslu a dle Gallaghera a Brøsted Sørensen více odpovídá pojmu „introspekce“. Introspektivní činnost v tomto smyslu není zaměřená na stimul (například na zdroj světla nebo zvuku), ale na introspektorovu vlastní prožívanou zkušenost. Obdobnou distinkci používají také Jack a Roepstorff (2002), kteří rozlišují mezi introspekci prvního a druhého řádu.

Všechny metody participují na základní přirozeně dané schopnosti lidského

organismu. V tomto smyslu se mi zdá vhodné sloučit pod pojmem introspekce i fenomenologii a jiné přístupy, které se snaží od introspekce distancovat. Introspekce je v první řadě schopnost lidského organismu, která nám umožňuje podávat reporty o své vlastní subjektivní zkušenosti. Bez introspekce se subjektivní metody jednoduše neobejdou.

Způsoby, jak metodologicky využít introspektivní schopnost ve výzkumu vědomí, jsou variabilní.²² Metoda vychází z různorodých přesvědčení o tom, jaká je povaha mysli. Co je to introspekce? Jak ji lze využít při zkoumání lidské mysli? Jak důvěryhodný prostředek k poznávání povahy lidské mysli to je? Jaká data chce danou metodou produkovat? Tyto a mnohé jiné otázky velmi formují výslednou podobu metody. Jak jsem již uvedl, vědci v rané fázi introspektivních výzkumů (Wundt, Külpe, Titchener a další) pracovali s představou, že existují atomy vědomé zkušenosti. Tyto atomy, jak byli přesvědčeni, lze konceptuálně zmapovat introspektivními metodami. „Atomistická“ představa o tom, jaké povahy je naše vědomá zkušenost, klíčovým způsobem ovlivnila celou jejich metodologii.²³ Pokud se tedy bavíme o introspekci jakožto o metodě, musíme dále specifikovat, kterou konkrétní metodu tím myslíme (viz kap. 6).

3.2. NOVODOBÁ INTROSPEKCE

Pojem introspekce se vyvíjí a v různých dekadách měl jiný status. Vzhledem k nezdaru introspekcionistického projektu předminulého a minulého století jsou novodobé pokusy zapojit introspektivní metody do výzkumu mysli (zejména do experimentální psychologie) považovány za kontroverzní (Overgaard et al., 2008, s. 101). V současné době je introspekce přehodnocována a znovu se zkoumá její povaha.

Jedněmi z těch, kdo se na problematiku využívání subjektivních metod ve výzkumu mysli specializují, jsou Overgaard, Gallagher a Ramsøy (Overgaard et al., 2008).²⁴ Ti považují (minimálně v kontextu svého článku) subjektivní metody za centrální

---

²² Například Titcherova (1915) příručka obsahuje podrobný popis bezmála třiceti experimentů.

²³ Dle mého soudu byl celý introspekcionistický projekt předurčen k nezdaru, už jen čistě na základě špatně definovaného teoretického rámce. Pro novodobou integraci subjektivních metod do výzkumu mysli je proto klíčové, aby vycházela z relevantních teoretických předpokladů, které zohledňují moderní poznatky o lidské mysli, zejména z neurověd (viz např. neurofenomenologické hnutí, o kterém pojednávám v kap. 6-7).

²⁴ Overgaard et al. (2008) ve svém článku předkládají řadu obecných tezí, které odrážejí tendence v současném diskursu kognitivních věd. Omezují se na diskuzi o subjektivních metodách v rámci výzkumu vědomí v kognitivní vědě a kognitivní neurovědě.

metodologický nástroj ve výzkumu vědomí. Odmítavě se staví k tezím o introspekci, které jsou předloženy v díle Nisbetta a Wilsona (1977). Poukazují na obecně přijímaný fakt, že Nisbettova a Wilsonova kritika introspekce nediskredituje subjektivní metody jako takové. Nisbett a Wilson pouze názorně demonstrují, že mentální složka myslí, která je zodpovědná za kognitivní procesy (např. emoce, úsudky, preference), není přístupná vědomé pozornosti (Overgaard et al., 2008, s. 111).

Overgaard a Sørensen (2004) se na introspekci zaměřují také experimentálně. Zkoumali rozdíl mezi introspektivními a ne-introspektivními reporty. Reflekovali tak distinkci mezi usilováním získávat data o vlastních vědomých stavech (což lze označit za introspektivní činnost) a mezi snahou o percepci objektu, kterého si je subjekt vědom. Experiment byl založen na hypotéze, že introspektivní činnost „přepíná“ pozornost z předmětu pozorování ke zkušenostnímu prožitku s daným předmětem i přesto, že obsah zkušenosti se týká stále stejného předmětu. Výsledek experimentu ukázal, že u ne-introspektivního pozorování si byl subjekt ve svých odpovědích mnohem jistější, než při zapojení introspekce (u ne-introspektivního pozorování byly jisté odpovědi typu „ano/ne“, u introspekce se odpovědi pohybovaly ve formulacích na způsob „skoro ano“/„near correct“).

Vyvozené závěry, jež Overgaard a Sørensen učinili, jsou následující: výzkumníci využívající subjektivní metody by měli jasně rozlišovat mezi reporty, které jsou získávány na základě introspekce, a mezi reporty, které jsou založeny na „každodenní percepci“ („every day perception“). Hlavní argument pro tento požadavek tkví v tom, že řízená pozornost (tj. zapojení introspekce) u „zpracovávání“ subjektivní zkušenosti zahrnuje jiné mentální procesy než přímá pozornost vnímaného předmětu. S tím jde souhlasit. Do opozice lze postavit Titchenerovu tezi: dobře trénovaný subjekt provádí introspektivní činnost téměř bez námahy a automaticky, s tím, že pozorovaná zkušenost je introspekci narušována minimálně (Schwitzgebel 2004, s. 59). Titchnerova teze je však dle Schwitzgebela nejistě podložena a dle mého nemá opodstatnění.

4. POVAHA SUBJEKTIVNÍ ZKUŠENOSTI

Výzkum mysli bez subjektivních dat je realizovatelný.²⁵ Proč jsme tedy vůbec s to přistupovat k diskuzi o tom, zdali a jak máme zapojovat subjektivní metody do výzkumu mysli?

V první řadě se zatím nepodařilo vytvořit ucelenou představu o tom, co mysl je a jak funguje. Dá se předpokládat, že výzkum mysli je na svém začátku. Proč se ve světě vyskytuje něco takového, jako je mysl – onen Huxleyův (1902, s. 178) mysteriózní džin z lampy, se kterým se každý z nás běžně subjektivně střetává – to je stále „záhada“, která představuje největší výzvu kognitivních věd.²⁶ Proto dokud budou rigidně reduktivní metody, které subjektivní data ve svých výzkumech nezohledňují, neuspokojivě řešit otázky mysli, pak bude vždy existovat legitimní nárok na využívání subjektivních metod. Hlavní důvod, proč usilovat o integraci subjektivních metod do výzkumu mysli, souvisí s unikátním přístupem k vlastním obsahům mysli perspektivou první osoby. Tento přístup se zdá být nezastupitelný. Lze vytyčit několik kritérií, které proklamovanou nezastupitelnost ilustrují.²⁷

Prvním kritériem je *neomylnost* prožívání mentálních stavů. „Nemůže nastat situace, že sice vědomě prožíváme nějakou zkušenost, například bolest, ale ve skutečnosti žádná taková zkušenost neexistuje“ (Marvan a Polák, 2015, s. 46). Neomylnost mentálních stavů předpokládá, že když nějaký mentální stav existuje a subjekt si ho je nějakým způsobem vědom, v tomto „uvědomění“ se nemůže mýlit.²⁸ Davidson (2004, s. 67) na tento fakt poukazuje následovně: „Když neznám okolnosti, které určují to, co si myslím a co míním svými slovy, v žádném případě to neznamená, že bych kvůli tomu nemohl vědět, co si myslím a co míním.“ Naše subjektivní zkušenost vůbec nemusí korespondovat se stavy světa. V tom se mýlit můžeme a dost často tak činíme. Je důležité si uvědomit, že vůbec

---

²⁵ Pro příklad lze uvést behavioristické přístupy v psychologii. Také novodobé výzkumy neurověd, které se soustřeďují na úroveň neurofyziologických procesů mozku, k tomu, aby produkovaly poznatky, subjektivní zkušenost nepotřebují.

²⁶ Dennett (1991, s. 21-22) označuje jako „záhadný“ ten fenomén, o kterém ještě nevíme, jak uvažovat. Lidské vědomí je poslední tajemství, které nám ještě zbývá. Co se týče vědomí, říká Dennett, jsme stále v příšerných temnotách.

²⁷ „Kritéria mentálního“ značí, jak se odlišuje mentální od fyzického – tj. vědomá složka zkušenosti od neurofyziologické. O kritériích pojednám zároveň s přihlédnutím k možnostem introspekce.

²⁸ Tento fakt názorně dokládá tzv. případ fantomové končetiny – tj. subjektivní stav, kdy pacient stále pociťuje fenomenální prožitek bolesti či svědění, který se váže na oblast již neexistující části ruky nebo nohy (viz Ramachandran a Hirstein, 1998).

nezáleží na tom, zdali můj prožitek je či není v souladu s objektivní realitou. Když se snažíme pochopit, co je naše mysl, chceme vidět, jak doopravdy pracuje, jedno jestli špatně, či dobře v určitém smyslu. Naopak případy chybného fungování mysli jsou nedocenitelný zdroj, který do problematiky vědomí přináší řadu klíčových poznatků.²⁹ V tom jsou vhledy do subjektivní zkušenosti perspektivou první osoby naprosto nezastupitelné. Umožňují nám vidět mentální projevy ve své plné (nebo alespoň v té nejvíce možné) autenticitě, ve své nejvyšší realizaci, bereme-li v potaz hierarchičnost mikro-procesů, která daný mentální stav „doprovází“.

Subjektivní metody by dle mého měly usilovat o nějaké „objektivní uchopení“ subjektivní zkušenosti. Přesně tak, jak je – jak se projevuje. Něco na způsob co nejlepšího a nejpřesnějšího podání zprávy o tom, co pociťuji, ať je to cokoli. Nabízí se teze, že právě ona neomylnost by mohla být garantem „objektivnosti“ pociťovaného stavu. To je však omyl. Na následujícím příkladu se pokusím ilustrovat jemnou a velmi problematickou distinkci mezi čistým prožíváním a introspektivním zpracováváním mentálních fenoménů: „Díváme-li se na věžní hodiny po intoxikaci LSD a vidíme v nich sovu, pak se z hlediska třetí osoby jistě mýlíme v tom, že na věži sedí sova. Naopak z hlediska první osoby se mýlit nemůžeme. I kdybychom vnímali, že vidíme sovu, a přesto by na věži žádná sova neseseděla, můžeme v rámci epistemické pozice první osoby tvrdit, že vidíme sovu, a toto naše vidění nelze zpochybnit“ (Polák, 2013, s. 52).

Ilustrační příklad evokuje představu neomylnosti a tudíž nezpochybnitelnosti našeho prožívání. Kim (1996, s. 18) v tomto kontextu hovoří o tzv. „doktríně transparentnosti mysli“ ("the doctrine of the transparency of mind"), která značí, že mysl je pro subjekt naprosto „transparentní“ medium. Dle mého takto hluboko privilegované postavení první osoby nejde.³⁰ Neomylnost mentálního prožitku bych omezil jen do úrovně, že se – v Descartově duchu – nemůžu mýlit v tom, že nějaký stav zažívám. Ovšem tvrzení, že se člověk nemůže mýlit v tom, jak daný mentální stav prožívá (tj. že na věži, na kterou kouká, vidí sovu) je dle mého soudu chybné.

---

²⁹ Pro výzkum, který se zabývá vztahem mozku a vědomí, jsou v současnosti přínosné zejména zrakové poruchy. Například „blindsight“ (doslova „vidění slepých“) je poškození zraku, při kterém vzniká korová slepota. Nositelé této poruchy ve svých subjektivních výpovědích popírají, že vidí určitý vjem, přičemž vykazují chování, které nasvědčuje tomu, že mozek dané podněty zpracovává, aniž by si toho byli sami vědomi (viz Danckert a Rossetti, 2005). Další porucha, která figuruje ve výzkumech zabývajících se vztahem mozku a vědomí, je tzv. „syndrom opomíjení“ (neglect syndrom). Lidé s touto poruchou „opomíjejí“ zrakové podněty v levé polovině zorného pole (viz Vallar a Perani, 1986).

³⁰ Kim otázku, zdali mentální události splňují kritérium neomylnosti, nechává otevřenou. Jen poznamenává, že tato otázka stojí za úvahu.

Argument, že neomylnost prožitku je čistě na úrovni fenomenálního vědomí, kdy se nerozlišuje mezi zkušeností a jejím prožíváním, se zdá být přesvědčivý.³¹ Ovšem na takovéto úrovni dle mého nemůže figurovat představa halucinogenní sovy. Neomylnost prožívaného mentálního jevu končí ve chvíli, kdy se daná zkušenost začne specifikovat – totiž uchopovat pomocí introspekce.

Bližší specifikum daného mentálního stavu je již svého druhu introspektivní činnost. Příkladím se k představě, kterou zformuloval James (1983, s. 427). Ten metaforicky přirovnává procesy lidské mysli k řece. Vědomí je dynamický proces, který je v neustálém „toku“ (stream). Abychom byli schopni zachytit konkrétní myšlenku, musíme záměrně onen tok zastavit pomocí introspekce. Mám tendenci tvrdit, že bližší „uvědomování si“ toho, že na věži vidím sovu, prochází procesem zpracování, který transformuje daný prožitek na prožitek jiný, než je ten čistě fenomenální. Tento proces pak může klamat i samotného introspektora. Jistě existují mentální stavy, u kterých introspektor sám pořádně neví, co prožívá. Nemůžeme se mýlit v tom, že něco pociťujeme. Ovšem ve specifikaci daného prožitku už omylní být můžeme.

U příkladu se sovou, halucinogenní vidění, které introspektor zažívá, jistě reálné být může: „[...] lidské vědomí do jisté míry svět tvoří a vykládá, není jen fotografií nebo zrcadlením“ (Koukolík, 2005, s. 52). Jako experimentátor bych však k takové výpovědi nepřistupoval tak, že je nezpochybnitelná – že vychází z neomylnosti prožitků, pociťovaných v první osobě. Zejména z tohoto důvodu: prohlášení, že „vidím sovu“ nereprezentuje nějaký čistý mentální prožitek, ale už je to tvrzení. Mezi čistě prožívanou subjektivní zkušeností a tvrzením stojí mnoho potenciálních „šumů“, které otevírají prostor pro „deformaci“ původního fenomenálního prožitku.

Nejde o to, že bychom neměli věřit, že subjekt vidí sovu. Toto tvrzení bereme závazně a neotřese jím ani empirická evidence (tj. empirický důkaz, že na věži žádná sova není). Dané tvrzení bychom však měli brát závazně, nikoli nezpochybnitelně. Dá se říci, že jakékoli tvrzení není principiálně neomylné, neboť i kdyby referovalo o nějakých mentálních stavech mozku, které se subjektu „jeví“ naprosto „transparentně“, samo to tvrzení takto transparentní není. Když člověk, zažívající halucinace, popisuje svoji zkušenost (tj. snaží se fenomenální prožitek zformulovat do nějakých tvrzení), nachází se již v modu introspektora. To znamená, že jeho popis nereprezentuje pouze čistý

---

³¹ Fenomenální vědomí odkazuje na nagelovské (1974) „jaké je to být někým“. Jedná se o kvalitativní složku prožívané subjektivní zkušenosti (viz Goldman, 2003).

fenomenální prožitek, ale také introspektivní činnost mozku. A ta, jak známo, nemá epistemický status „božího oka“.³² Je velký rozdíl mezi subjektivním prožitkem a deskripcí daného prožitku. Daný příklad s věží a sovou mi připadá pochybný zejména v přílišné specifikaci daného prožitku. Už je příliš zatížen introspektorovou snahou daný jev nějak uchopovat, chápat a popsat – „vtělit“ do figury, které rozumí.

Přesně takový, jaký je prožitek sám za sebe, takto k němu přístup, dle mého, nemáme ani perspektivou první osoby. Což je diskutabilní stanovisko, ale minimálně na úrovni introspektivního popisu, který je využíván ve výzkumu mysli, platí. Sám subjekt neví, co přesně cítí a co prožívá. K tomu, aby o daném mentálním stavu něco věděl, potřebuje schopnost introspekce, která fenomenální zkušenost zpracovává a tím „deformuje“. K čemu máme privilegovaný přístup z první osoby, je to, co je introspektivní. Nemáme k dispozici čisté fenomenální stavy, ale spíše „čistá“ introspektivní data, která se musí, abychom je mohli s někým sdílet, ještě více „znečistit“ a „vtělit“ do nějaké figury, která je již sledovatelná perspektivou třetí osoby. Doslova dát myšlenku tvar mluvenou nebo písemnou formou, či behaviorálním projevem.

Inspirovající jsou v tomto kontextu Wittgensteinovy úvahy o subjektivních výpovědích: „A co to má být vlastně za větu: ‚Vím jedině z *vlastního*: případu...‘? Zkušenostní věta? Ne. - Gramatická? Myslím si tedy: každý o sobě samém říká, že ví jedině z vlastní bolesti, co bolest je. - Ne že to lidé skutečně říkají, nebo i jen jsou připraveni to říci. Ale *jestliže* by to nyní každý říkal - mohl by to být nějaký druh zvolání. A i *jestliže* je jako sdělení nic neříkající, je to přece určitý obraz; a proč bychom měli chtít nevyvolávat v duši takovýto obraz? Mysli si místo slov namalovaný alegorický obraz. Ano, *jestliže* při filosofování nahlížíme do sebe, podaří se nám dost často uvidět právě nějaký takový obraz. Je to doslova obrazné znázornění naší gramatiky. Ne fakta; nýbrž jakoby ilustrované, řečové obraty“ (Wittgenstein, 1993, §295).

Stanoviska, která zde zastávám, mají za cíl vyvracet nezpochybnitelnost subjektivních výpovědí. Zásadní argument ve prospěch nezpochybnitelnosti subjektivních výpovědí lze zformulovat takto: kde lze uvažovat o omylnosti, tam musí existovat evidence. Tvrzení perspektivou první osoby nelze zpochybnit jednoduše proto, že nejsme schopni dokázat, že tvrzení není pravdivé. Wittgenstein (1993, s. 290) v tomto kontextu mluví o tzv. „nezvažitelné evidenci“. Načrtnu řešení, jak vytvářet prostor pro evidenci i v těchto specifických případech. Potenciál vyvracet či potvrzovat subjektivní výpovědi může vzejít

---

³² Viz články Nisbetta a Wilsona (1977) a Schwitzgebela (2008).

z neurověd. Nejde o přístup, kde bychom se snažili přesvědčit o platnosti tvrzení tak, že budeme hledat vnější podněty subjektivní zkušenosti (např. jestli skutečně na věžních hodinách je sova) a přesvědčovat se, zdali korespondují s daným tvrzením. Jak jsem již uvedl, vůbec nezáleží na tom, zdali můj prožitek je či není v souladu s objektivní realitou. Místo těchto snah, které jsou v daném kontextu stejně irelevantní, se nabízí možnost ověřit si danou výpověď přímo v mozku. V současnosti existují metody, které vědcům umožňují úspěšně predikovat na kterou osobu, ze čtyř předem popsanych, experimentátoři myslí (Hassabis et al., 2013).

Na závěr lze konstatovat, že u neomylnosti prožívání mentálních stavů myslí nejde tak o neomylnost v přísném slova smyslu, ale spíše o fakt, že to, co subjekt prožívá, se prostě a jednoduše děje. Přijetí tohoto stanoviska hraje důležitou roli pro poznávání toho, co to vlastně mysl je a jak funguje. Subjektivní výpovědi nejsou cenné v tom, že bychom z nich mohli získat přesné informace o daných mentálních stavech. Opravdu unikátní na subjektivním prožitku je jeho fenomenální kvalita – absolutně nenahraditelná „přírodní“ událost, která nemá ve fyzickém světě obdoby.

Další kritérium je *okamžitá* (neboli přímá) *obeznámenost*. Obsahy své vlastní mysli jsme schopni „přímo“ zakoušet. Kim (1996, s. 16) jako příklad uvádí prožívání (experiencing) bolesti zubu. Při prožívání bolesti jde o bezprostřední zkušenost, ryzí fenomenální prožitek. K tomu, abychom bolest zubu zakoušeli, nepotřebujeme nějakou další evidenci či zkoumání – mentální stav je přímo pociťován. Na otázku „jak víš, že tě bolí zub“ je dle Kima jediná rozumná odpověď. „Prostě to vím.“ Otázka evidence v tomto případě nedává smysl. Subjektivní přístup k mysli je v tomto kontextu zcela nenahraditelný. Abychom prožili nějaký mentální stav, není potřeba žádných speciálních nástrojů (nepovažují-li mozek, příp. celé tělo, za vysoce specializovaný nástroj). Nepotřebujeme žádných speciálních podmínek, žádných výzkumů a teorií ani konceptuálních aparátů (zejména pojmů), jak daný fenomén „zakoušet“.

Zdá se, že jsou nám dány biologické předpoklady k tomu, prožívat subjektivní zkušenost bezprostředně. Důkazem by mohly být prožitky u novorozeňat, či u nějaké „vědomé“ fáze lidského embrya. Nejspíše existují prožitky, které člověk zakouší bez pojmů a aniž by byl introspektivně aktivní. Lze vycházet z biologické báze lidského těla. Existují shody mezi mechanismy lidského organismu a mechanismy subhumánních druhů, u nichž myšlení určitého vyššího řádu, např. prostřednictvím pojmů, nepředpokládám. Až mechanisticky a naprogramovaně působí „pnutí“ – jak u novorozeněte, tak u štěněte – k dýchání či přijímání potravy. Při pocitu ohrožení nelze u novorozeněte předpokládat, že

by plakalo z nějakého specifického důvodu, který by si samo postulovalo – např. úvahou typu „mám hlad, začnu křičet, matka mě přijde nakrmit a už hlad mít nebudu“. Teorie „podprahového vnímání“ dokládá skutečnost, že určitý druh vnímání lidského organismu, který má signifikantní vliv na pozdější chování a myšlenky, se vyskytuje i bez vědomé pozornosti (Ramsøy a Overgaard, 2004).

Velmi nejasně se však jeví distinkce mezi introspekcí a „pouhým“ bezprostředním prožíváním. Havel (2001, s. 25) rozdíl vidí jasně: „S tím souvisí i často nepřesný odkaz na *introspekci*. Introspekci zkoumáme svou vlastní mysl a jednání jakoby *zvenku*, tj. sledujeme sebe sama z nějakého (nutně i časového) odstupu. Naproti tomu **prožívání** je to, co provází každou bdělou činnost, byť v různé intenzitě.“ I přes uvedené argumenty ve prospěch prožívání bezprostřední zkušenosti, mám osobně tendenci veškeré stavy, které jsou vědomé, pod introspekci také zahrnout. Proto pokud jde o čistý fenomenální prožitek, se kterým máme „přímou obeznámenost“, nejsem si jist, že takový existuje. Není mi jasné, kde končí pozornost/bdělost a kde začínají introspektivní procesy. Například Armstrong (1997) ve svých úvahách rozlišuje mezi třemi stupni vědomí: „minimálním“ vědomím, které vykazuje lidský organismus při spánku; percepčním vědomím, ve kterém jsme si vědomi toho, co se aktuálně děje; a introspektivním vědomím, ve kterém introspekci přirovnává k uvědomování si stavů a aktivit své vlastní mysli, které je podobno vnímání. Daná distinkce podporuje myšlenku hierarchizace vědomých stavů. K podobným pokusům o hierarchizaci vědomých stavů se váže vypracování víceúrovňových teorií vědomí typu HOP (higher order perception), kterou předložil například již zmíněný Armstrong (1980), nebo dle mého nadějnější teorie vědomí typu HOT (higher order thought), jejíž zastáncem je Rosenthal (2004).

Pro diskuzi o postavení introspekce je však důležité, že čisté fenomenální prožitky, jsou-li nějaké, musíme dále zpracovávat, a to zejména prostřednictvím pojmů. Což celou situaci dále komplikuje. Vypůjčím-li si představu hierarchizace úrovní vědomých stavů, subjektivní metody považuji za doménu vyšších řádů. Okamžitá obeznámenost s mentálními stavy je kritérium, které na subjektivní metody nelze uplatnit. Teprve až introspekce je nejpřímější cestou, jak mentální stavy poznávat, nikoli fenomenální prožitek. Neexistuje žádná přímější metoda subjektivního rázu, kterou bychom byli schopni využít ve výzkumu mysli.³³

---

³³ U introspekce není jasné, nakolik nepotřebujeme znát např. pojem „zub“ a jiné pojmy k tomu, jaký výsledný fenomenální prožitek budeme zakoušet. Výsledný pocit bolesti – totiž *jak* zub bolí – je vždy ovlivněn konceptuálním

Třetím kritériem je *soukromost*. Toto kritérium značí, že prožitek mentálního stavu zakouší pouze a jedině ten, který onen stav právě zakouší (Kim, 1996, s. 16-17). Privilegium první osoby vyplývá ze skutečnosti, že své mentální stavy může přímo vyjádřit pouze subjekt (Davidson, 2004). Soukromost prožívání mentálních stavů má v problematice subjektivních metod závažný důsledek. Dané kritérium je natolik privilegované, až je nežádoucí. „Je-li mentální stav výsostně soukromý, pak jej nelze porovnávat s tímž mentálním stavem (viděno zvenčí) nějaké jiné osoby. Nikdo jiný tedy nemůže rozumět tomu, co pociťujeme [...]“ (Polák, 2013, s. 28). K soukromosti mentálních stavů se metaforicky vyjádřil Wittgenstein (1993, §293) při analýze slova „bolest“: „Dejme tomu, že by každý měl krabičku, v které by bylo něco, co označujeme jako "brouka". Nikdo nemůže nikdy nahlédnout do krabičky druhého; a každý říká, že ví jedině z pohledu na svého brouka, co brouk je. – Tu by se pak mohlo zajisté stát, že by každý měl ve své krabičce něco jiného. Ba bylo by možno si představit, že se nějaká taková věc ustavičně proměňuje.“ Wittgensteinovsky řečeno, pokud by byl subjektivní přístup zcela privilegovaný, pak bychom si nikdy nemohli být jistí, co druzí ve svých „krabičkách“ mají, přestože to označují všichni stejně jako „brouka“. Fyzická/fyzikální doména mysli, kterou jsme schopni postihnout objektivními metodami, je naopak volně dostupná pro kohokoli a to intersubjektivně. „Jaký rozdíl by mohl být větší! – V případě bolestí věřím, že tento rozdíl mohu soukromě předvést sám sobě. Rozdíl mezi ulomeným a neulomeným zubem mohu však předvést každému“ (Wittgenstein, 1993, §311). Jak jde vidět, deklarovaná privilegovanost první osoby je velmi specificky myšlena a dost omezena. Přesto platí, že perspektiva první osoby ve výzkumu mysli je, alespoň prozatím, nezastupitelná. I kdyby jen proto, že se k subjektivním prožitkům, alespoň v takové specifické formě, jak je pociťujeme z první osoby, nijak jinak než subjektivně nedostaneme.

Vytyčené úvahy vybízejí k otázce, zdali lze introspekcí dosáhnout nějaké intersubjektivní kvality získaných dat. Zdá se rozumné uvažovat o tom, že schopnost prožívat subjektivní zkušenost je dána v první řadě nějakým mechanismem biologické povahy (stejně jako dýchání a jiné tělesné procesy) a že je tento mechanismus společný všem lidem a to v dost podobné míře. Piccinini (2001) tvrdí, že pokud stejný stimul vyvolává u různých introspektorů stejnou reakci, dá se předpokládat, že subjektivní zkušenost, vyvolaná daným stimulem, je ve své věrohodnosti spolehlivá. Ve stejném duchu lze prohlásit, že možnost intersubjektivního sdílení subjektivních dat může probíhat

na základě faktu, že s konkrétním stimulem má podobnou zkušenost více introspektorů. Použij-li Wittgensteinova příměru, tak lze prohlásit následující: ač si na své „brouky“ nevidíme, přesto lze předpokládat, že v určitých případech (např. při stimulu svítí světlo/nesvítí světlo) máme ve svých „krabičkách“ natolik podobné „brouky“, že je lze považovat za „intersubjektivní“.

5. ROLE SUBJEKTIVISMU V SOUČASNÉM VÝZKUMU MYSLI

V předešlých kapitolách jsem referoval o tom, že v současnosti jsou hlavním nástrojem výzkumu mysli objektivní přístupy, zejména neurovědecké techniky, které do problematiky přinášejí ty nejhodnotnější poznatky. Dle mého by každá analýza, která má za úkol zmapovat postavení a možnosti subjektivismu ve výzkumu mysli, měla tento fakt zohledňovat. Ústřední otázka je, jakou má subjektivismus roli v rámci objektivního zkoumání mysli. Hypotéza, ze které vycházím, značí, že plnohodnotný empirický výzkum může být realizován jen tehdy, snaží-li se nalézat vztahy mezi strukturou fungování mozku a mentálními procesy. Dále tvrdím, že výzkumy tohoto typu se v současnosti bez zapojení subjektivních metod neobejdou.

Novodobé studie dokládají fakt, že i dnes jsou ve výzkumu většiny klíčových experimentů využívány subjektivní výpovědi (Overgaard et al., 2008). Jack a Roepstorff (2004) například tvrdí, že vědy zabývající se myslí opustily subjektivní metody pouze rétoricky. Experimentální výsledky empirických věd ve skutečnosti vždy závisely na subjektivních metodách. Je však patrný posun v tom, jaké postavení subjektivní zkušenost ve výzkumu zastává. Subjektivní metody lze považovat za nezbytnou část výzkumu, nikoli však za klíčovou, spíše participující a přidruženou k hlavnímu proudu empirických výzkumů.

Tendence zapojovat subjektivní metody do výzkumu mysli lze zaznamenat již v minulosti. Introspektivní projekty 19. století však selhaly, proto lze chápat novodobé pokusy o integraci subjektivních přístupů do výzkumu mysli jako revitalizaci zdiskreditovaného využívání introspektivních metod. K tomu je příhodná opatrnost a apel na jednotící rámeček a metodologii.³⁴ Neustále se zkoumá samotná možnost zapojení subjektivních metod do výzkumu mysli. Stále čelíme dvěma tezím, které jsou ve sporu: a) používání subjektivních metod ve výzkumech založených na vědeckých principech, b) data získaná ze subjektivních metod jsou nekonzistentní a intersubjektivně nepřístupná. Řešení otázky, jak adekvátně zařazovat subjektivní metody do výzkumu mysli, je mnohými považováno za jeden z klíčových problémů kognitivních věd (Schwitzgebel, 2004, s. 58).

Integraci subjektivních metod do výzkumu mysli lze realizovat dvěma způsoby:

---

³⁴ Na jednotící rámeček a metodologii subjektivních metod se zaměřují Overgaard et al. (2008). Jejich teze jsem zpracoval v kap. 7.

a) výzkumem, který je založen čistě na subjektivní metodě; b) subjektivní metody kombinovat s objektivními přístupy. Prvním způsobem lze introspektivní schopnost lidského organismu chápat jako metodu, s ambicí produkovat data, ze kterých bychom byli schopni vyvozovat plnohodnotné teorie mysli. Tento přístup je dle mého potřeba zamítnout. Druhý přístup je legitimní a v současnosti hojně využívaný (viz metody v následující kapitole). Konkrétní realizace tohoto kombinovaného výzkumu jsou různorodé. Výzkum může probíhat simultánně – tj. subjektivní a objektivní metody probíhají ve stejný čas. Také lze kombinovaný výzkum realizovat v různých experimentálních fázích. Například metoda Price a Aydedea (2005) rozděluje výzkum na dvě části, přičemž v první jsou uplatňovány subjektivní metody a až poté jsou výsledky ze subjektivních metod propojovány s daty z neurovědeckého výzkumu.

Jedna z otázek, které je nutno neustále prověřovat a snažit se zodpovídat, zní takto: je to, co zkoumáme objektivními metodami totéž, jako to, co zkoumáme a k čemu máme přístup ze subjektivního hlediska pomocí introspekce? Otázku lze uchopit radikálně filozoficky. Takto se ptáme, jestli vůbec existuje principiální možnost u objektivních a subjektivních metod hledat styčný bod – nějaký společný předmět zkoumání. V tomto kontextu se standardně odkazuje na Levinův epistemický argument proti fyzikalismu. Levine (1983) ve svém článku zavedl pojem „explanační mezery“ (explanatory gap). Tento pojem poukazuje na skutečnost, že mezi mentálními a fyzickými stavy mysli zeje epistemická propast. Levine tvrdí, že nejsme schopni vysvětlit, proč určité fyzické stavy mozku odpovídají konkrétním mentálním stavům – tj. proč například bolest zubu pociťujeme jako bolest a ne jako „šimrání“. Argument explanační mezery je tak namířen proti psycho-fyzickým výrokům, které lze vypožorovat i u empirických výzkumů, které využívají subjektivní metody.

Za principiální zamítnutí možnosti propojovat perspektivy první a třetí osoby lze považovat McGinnovu tezi o „kognitivní uzavřenosti“ (McGinn, 1989, s. 349-366). McGinn tvrdí, že nejsme schopni vysvětlit, jak je možné, že z fyziologických procesů mozku mohou vznikat mentální stavy.³⁵ Dle McGinna mají oba přístupy poznávání mysli svá omezení a vzájemně se nedoplňují, nýbrž perspektivy jsou vůči sobě „kognitivně uzavřené“. Perspektivou třetí osoby jsme schopni pozorovat stavy mozku „zvenku“ pomocí různých

---

³⁵ McGinn (1989, s. 349) používá řadu metafor, jež symbolizují ono „mystické pnutí“, které je na problému vědomí tak fascinující. Za obzvlášť trefnou považuji metaforu s biblickým podtextem. Volná parafráze dané metafor: nějak cítíme, že se „voda“ fyzického mozku přeměňuje na „víno“ vědomí, ale vůbec nemáme potuchy o tom, jaké povahy tato přeměna je.

výzkumných technik a přístrojů. Nikdy nám však tato perspektiva neumožní pochopit, jak ze sledovatelných stavů mozku může vzniknout subjektivní prožitek. Perspektiva první osoby sice nabízí fenomenální prožitek subjektivních stavů „zevnitř“, vůbec nic nám však daný prožitek neřekne o tom, jak může subjektivní stav záviset na mozku. Neschopnost obou perspektiv poznat kauzální vztah mezi mentální a fyzickou složkou mysli je principiální a definitivní. McGinnovi tedy nejde o zpochybnění možnosti propojovat subjektivní a objektivní metody – v argumentaci jde hlouběji. Poukazuje na epistemickou omezenost metod, kterými jsme schopni vědomí zkoumat. Úplně odmítá možnost, že bychom se mohli jakoukoli metodou, kterou disponujeme, dobrat k porozumění toho, jak vznikají vědomé stavy. Pro McGinna tedy není daný problém řešitelný, nýbrž je to nevysvětlitelná záhada (mystery). Odtud pramení až posměšné označování McGinna za „nového mysteriána“.³⁶ McGinnovy teze považuji, po vzoru Flanagana, za příliš pesimistické a nežádoucí. Jednotlivé argumenty, bez ohledu na McGinnovy závěry, jsou však samy o sobě nosné, neboť velmi názorně ilustrují obtíže propojování subjektivních a objektivních metod. Jestli připustíme možnost, že z perspektivy první a třetí osoby principiálně nelze referovat o stejném fenoménu, v důsledku by to znamenalo, že by všechny interdisciplinární výzkumy, které usilují o integraci objektivních a subjektivních metod, stály na pomýleném předpokladu. Všechny vyprodukované poznatky z takovýchto výzkumů by byly chybné.

McGinnovy teze vybízejí k úvaze, zdali data vyprodukovaná perspektivou první a třetí osoby nejsou natolik odlišná, že prakticky postrádá význam usilovat o jejich propojování. Tento problém se pokusím představit v kontextu filozofie jazyka pomocí Waismannovy koncepce jazykových vrstev.³⁷ Waismann (1946) v návaznosti na Wittgensteina analyzuje fungování jazyka. Místo zaobírání se jednotlivými případy užívání slov se snaží fungování jazyka nahlídnout více systematicky, s nárokem na ustanovování univerzálně platných zákonitostí. Waismannova základní otázka je, zdali filozofické otázky vyvstávají nahodile (v rámci jednotlivých jazykových her), nebo jestli je možné objevit univerzálnější princip toho, jak vznikají filozofické problémy. V kontextu „formálních

---

³⁶ Pojem „mysteriánství“ používají zejména vědci, kteří takto skeptické názory odmítají. Označují tak filozofy, kteří považují problém vědomí za neřešitelný. Flanagan mluví o „starých mysteriánech“, za které považuje dualisticky smýšlející filozofy, a o „nových mysteriánech“, kteří jsou svým přesvědčením naturalisté (Flanagan, 1995, s. 14-17).

³⁷ Waismannova koncepce fungování jazyka není obecně přijímána a uvědomuji si, že trpí zásadními nedostatky. Uvádím ji zejména proto, že do dané problematiky vnáší jiný vhled, než se kterým přichází např. Levine či McGinn. Waismannova navrhovaná koncepce toho, jak nahlížet na jazyk, umožňuje zkoumat možnosti a obtíže propojování perspektiv první a třetí osoby i na úrovni jazyka, což považuji za podnětné.

motivů“ (jako jsou pravda, logika, verifikace, etc.), ve kterých lze spatřit ambice k formování univerzálních pravidel pro jazyk obecně, se snaží analyzovat jednotlivé typy vět. Dochází k závěru, že existují věty, pro které platí různá pravidla, tudíž k různým větám nelze přistupovat se stejnými formálními zákonitostmi. Například jiným způsobem uplatníme verifikaci u vět, které představují fyzikální teorii, než u vět, které referují o okamžité zkušenosti (immediate experience). Waismann užívá stejných úvah o okamžité zkušenosti jako Kim (1996, s. 16). Na otázku „jak víš, že tě bolí zub“ je dle Kima jediná odpověď. „Prostě to vím.“ Otázka evidence v tomto případě nedává smysl. Naopak teze, které zastupují nějakou fyzikální teorii, můžeme, jak upozorňuje Waismann, verifikovat prostřednictvím pozorování. Závěr Waismannovy analýzy je následující: jelikož neexistují žádná univerzální pravidla, která by byla schopna „pojmout“ všechny věty lidského jazyka, navrhuje vytvořit skupiny vět, které jsou mezi sebou homogenní – tj. vykazují stejné logické „chování“. Skupina vět, na kterou by šlo jednotně uplatnit funkční pravidla, má tvořit jednotlivou jazykovou vrstvu (stratum). Tak Waismann dochází ke své představě o jazyku, který je tvořen jazykovými vrstvami s odlišnými vnitřními pravidly. Hlavní příčinu filozofických problémů pak Waismann spatřuje v samovolných přechodech mezi jednotlivými jazykovými vrstvami.

Obratem se tak dostáváme k podobnému motivu jako u Levina. Za explanační mezeru mezi fyzikální a mentální sférou mysli lze v tomto případě považovat neschopnost adekvátně propojovat poznatky z jednotlivých jazykových vrstev. Zdá se rozumné předpokládat, že věty, které vytváříme perspektivou první a třetí osoby, jsou tak odlišné povahy, že spadají do různých jazykových vrstev. Proto lze pochybovat o tom, zdali je legitimní podporovat či vyvracet poznatky získané v rámci objektivního výzkumu na základě dat, které máme k dispozici perspektivou první osoby. Dle Waismanna jsou vztahy mezi jazykovými vrstvami volnější, než by se mohlo zdát. Na příkladech vět, které spadají do různých vrstev, Waismann prezentuje radikální tezi, která značí, že mezery mezi některými vrstvami nelze přehradit logickými procesy (například implikací). Waismann nevyklučuje možnost přechodů mezi jednotlivými vrstvami, naopak považuje jejich propojování za přínosné. Poukazuje však na to, že v mnohých případech propojování poznatků spadajících do odlišných vrstev probíhá chybně. Konkrétní návrhy, jak a v jakých případech lze překlenovat mezery mezi jazykovými vrstvami, nepředkládá.

Argumenty proti propojování dat z perspektiv první a třetí osoby, které jsem v této kapitole předložil, jsou sice legitimní, autoři těchto argumentů však většinou nepřicházejí s konstruktivními návrhy, jak má adekvátní výzkum mysli vypadat. Obě perspektivy jsou

v současném výzkumu využívány a je nutno s nimi počítat. Proto místo pokusů o principiální diskreditaci je vhodnější se zaměřit na to, jak a kde adekvátně ve výzkumu zapojovat obě perspektivy. Na otázku, zdali subjektivní a objektivní metody sdílejí společný předmět zkoumání, by se proto mělo odpovídat více pragmaticky, se zaměřením na výzkumy, které jsou již realizované. V tomto kontextu jde o to určit, zdali se v konkrétním výzkumu objektivní a subjektivní metody vztahují na společný předmět zkoumání. Ve výzkumu myslí dle mého není vyloučena možnost, že se zkoumání perspektivou první osoby a třetí osoby může „dotýkat“ téhož fenoménu. Ovšem je nutné počítat s nebezpečím, že se mohou ve výzkumu dané perspektivy rozcházet a tím ve svém úsilí selhávat. Aby bylo využití subjektivních metod ve výzkumu myslí užitečné, musíme zohledňovat fakt, že introspekci jsme schopni zkoumat pouze omezené pole mentálních procesů. Proto je nutné experiment nastavit tak, abychom skutečně zkoumali jeden předmět, kterého se simultánně „dotýkáme“ první a třetí perspektivou. Jinak reporty z první osoby postrádají smysl.

Ač nesdílím radikální názory na epistemické možnosti metod poznávání myslí, jež prosazuje například McGinn, přikláním se k velké opatrnosti v tom, jak s danými metodami pracovat. V první řadě je nutné rozlišovat mezi daty získanými perspektivou první a třetí osoby. Existují velmi optimistické představy o povaze dat získaných z perspektivy první osoby. Příkladem toho jsou kategorizace dle Jacka a Roepstorffa (2004), ale také Ericssona a Simona (1984). Tito autoři tvrdí, že není rozdíl mezi daty získanými perspektivou první a třetí osoby. Jejich argumentace je vedena takto: tvrzení, že data získaná tím či oním přístupem spadají pod radikálně odlišnou třídu dat, je nedostatečně odůvodněno (Overgaard et al., 2008, s. 116). Tento pohled na subjektivní metody dle mého není akceptovatelný. Diferenciace daných perspektiv je odůvodněná, a to velmi přesvědčivě. Existují jasně sledovatelné odlišnosti, které rozlišení jednotlivých přístupů opodstatňuje.

Perspektiva první osoby je spjata se subjektivním pozorováním introspektora. Dané pozorování může být ovlivněno osobní historií subjektu. Jedná se o perspektivu, ve které se věci „vyjevují“ určitým způsobem, s prožívanou kvalitou, která je dána jen subjektu. Získávání dat probíhá skrze subjekt a jeho schopnost referovat o svých vlastních mentálních stavech. To v důsledku znamená, že nemůžeme sdílet svou subjektivní perspektivu s nikým jiným, ani se nemůžeme dostat do prožitků jiných osob. Naopak *perspektiva třetí osoby* je obvykle považována za objektivní. Pozorování perspektivou třetí osoby může udělat kdokoli a to se stejným výsledkem. Data, která danou perspektivou

vytváříme, lze intersubjektivně sdílet. Dalším specifikem perspektivy třetí osoby je, že získávání dat může probíhat skrze různá technická zařízení (Chalmers, 2004, s. 1111-1112).

Chalmers (2004) navrhuje stanovit jasnou distinkci mezi reporty z perspektivy první a třetí osoby. Tato teze je založena na představě, která je pěstována zejména ve filozofii mysli. Perspektivy první a třetí osoby se radikálně liší v tom, jaký mají přístup k obsahům mysli. Data získaná perspektivou první a třetí osoby jsou proto fundamentálně odlišná. Chalmers (2004, s. 1111) však nenadřazuje jedny ani druhé. Naopak vytyčuje požadavek na kognitivní vědu: „Úkol vědy o vědomí, tak, jak ho vidím já, je systematicky integrovat data dvou klíčových tříd [...]: data třetí osoby neboli data o behaviorálních a mozkových procesech, a data první osoby neboli data o subjektivních zkušenostech.“

U introspektivních dat je důležité zohledňovat, že nejsou všechny stejné kategorie. Lze je rozdělit do určitých tříd (Davidson, 2004). Jednu možnost, jak kategorizovat introspektivní data různé povahy, navrhují Jack a Roepstorff (2002) ve své koncepci introspekce prvního a druhého řádu. Subjektivní výpovědi lze, dle Jacka a Roepstorffa, rozdělit do dvou kategorií. Rozdíl mezi kategoriemi je v zapojení, či nezapojení, hlubší reflexe mentálních stavů. Reporty prvního řádu jsou výpovědi o tom, čeho si je subjekt vědom (conscious). Příklad reportu: „Ano, světlo se právě rozsvítilo.“ Reporty druhého řádu jsou výpovědi, které reflektují pozornost subjektu na své vědomé stavy. Příklad reportu: „Viděl jsem světlo, zrovna když jsem myslel na něco jiného a cítil se u toho smutně.“ Vzhledem k potenciální nespolehlivosti introspektivních dat považují dané rozdělení reportů za žádoucí. Umožňuje rozlišovat mezi různými druhy subjektivních záznamů, které mají odlišnou míru spolehlivosti. Hlubší reflexe mentálních stavů u reportů druhého řádu dle mého soudu vždy navyšuje pravděpodobnost nepřesností a omylů.

Jack a Roepstorff (2004) hájí myšlenku, že je do výzkumu mysli potřeba více zapojovat subjektivní metody. Apelují však na to, aby výsledné subjektivně získané záznamy byly dále pečlivě analyzovány. Introspektivní reporty by měly být používány s opatrností, neboť introspekce může ovlivňovat kognitivní procesy. Proto Jack a Roepstorff navrhují zapojovat introspekci až po použití ne-introspektivních behaviorálních metod. Dále navrhují zapojit retrospektivní rozhovory po experimentu. Daný přístup evokuje ideu určitého objektivního nepřímého zkoumání subjektivních záznamů – tj. interpretace reportů, získaných subjektivními metodami, z pohledu třetí osoby. Zapojení retrospektivní analýzy dat, získaných perspektivou první osoby, využívá ve svých výzkumech například Brøsted Sørensen (viz kap. 6.2)

6. SUBJEKTIVNÍ METODY

V současnosti existuje řada subjektivních metod, ale neexistuje k nim žádný obecně přijímaný jednotící rámec a metodologie. Řada vědců a filozofů tvrdí, že je potřeba ve výzkumu mysli zapojit více rigorózních přístupů, které by analyzovaly data subjektivní povahy (Overgaard et al., 2008). V této kapitole popíšu konkrétní návrhy subjektivních metod, které tyto stanoviska reflektují. Klíčovým znakem každé z nich je inspirace fenomenologií. Dále je u těchto metod kladen velký důraz na školení introspektorů, podobně jako tomu bylo u raných introspekcionistů, byť výcvik probíhá odlišně. Další typický znak těchto metod je velký apel na využívání subjektivních metod, ovšem v kombinaci s objektivními nástroji vědeckého výzkumu.

6.1. NEUROFENOMENOLOGIE

Autor metody je Francisco Varela (1996). Neurofenomenologie čerpá z poznatků moderní kognitivní vědy a klasické transcendentální fenomenologie husserlovského typu. V duchu Husserla chápe fenomenologii jako metodologicky řízené reflektivní zkoumání zkušenosti. Dle Varely mají introspektor i experimentátor podstoupit výcvik určitého stupně ve fenomenologické metodě, včetně učení se praktikovat fenomenologickou redukci – zejména v praxi uplatňovat tzv. „uzávorkování“ („bracketing“). Varela také navrhuje využít techniky z buddhistické kontemplativní tradice, například tzv. cvičení „bdělé pozornosti“ (Varela et al., 1991, s. 23-26). Neurofenomenologická metoda by měla být založena na třech aspektech, které je nutno konzistentně procvičovat. Pro úspěch této metody je důležité neustálé prohlubování a kultivace těchto schopností:

a) „Uzávorkování“ a redukce

Jádro fenomenologické metody je snaha „odložit“ (fenomenologicky řečeno „uzávorkovat“) svá přesvědčení a teorie o věcech, které subjektivně zakoušíme. Fenomenologie se neodvolává na vědecké ani na metafyzické vysvětlení světa, nebo na naši zkušenost se světem. Cílem je „odklidit“ naše běžné názory, naše každodenní přístupy k věcem, dokonce i vědecké teorie o tom, jak věci fungují. To vše za jediným cílem – „dostat“ se ke světu tak, jak ho skutečně zakoušíme. Konkrétně jde o to dostat se k popisům toho, jak se věci v těchto „zakoušeních“ světa „jeví“.

b) „Intimita“ (intimacy) a intuice

Fenomenologická redukce umožňuje vnímat subjektivní zkušenost více bezprostředně. Varela mluví o získávání jistého druhu „intimity“ (také používá termín „bezprostřednost“) se svojí zkušeností. Vychází z úvah Jamesových: bezprostřední zkušenost, která se „vyjevuje“ subjektu, je doslova obklopena „rozmanitostí horizontů“, ke kterým může subjekt upínat pozornost. Tohoto fenoménu si normálně nejsme prakticky vůbec vědomi, kdežto v rámci fenomenologické redukce lze uvažovat o tom, že se daný aspekt prožívané zkušenosti ukáže mnohem „živěji“. Varela považuje nabývání intimity se svou zkušeností (kterou také připodobňuje ke klasičtějšímu termínu „intuice“) za základní kritérium pravdivosti fenomenologické analýzy. Získávání intimity považuje za začátek procesu. Ten má pokračovat kultivací tzv. „imaginárních variací“ zakoušených jevů. Imaginární variace symbolizují rozmanité možnosti toho, jak se může jednotlivý předmět „zjevovat“ v subjektivní zkušenosti. Variabilnost má sloužit k tomu objevovat konstanty, které konstituují jádro významu prožívaného předmětu a také celkovou povahu prožívané zkušenosti.

c) „Neměnné“ popisy

Data získaná neurofenomenologickou metodou mají usilovat o intersubjektivní povahu. K tomuto lze uvést tezi, která definuje pole fenomenologického usilování. Zahavi (2003, s. 54) tvrdí, že nejde o to podat popisy o svých subjektivních prožitcích, které zažíváme, ale spíše o intersubjektivně přístupných módech „zjevování“ zkušenosti.

Avizovaný cíl metody neurofenomenologie spočívá v docílení toho, aby introspektor podával konzistentní a jasné reporty o tom, jak se předměty „ukazují“ v jeho zkušenosti, a o tom, jaká je ta samotná zkušenost. Postup experimentu je takový, že se experimentátor začne introspektora dotazovat na jeho zkušenost. Forma otázek se koncipuje tak, aby introspektor vytvářel komplexní odpovědi. Jsou tedy volně formulované, aby poskytovaly co největší svobodu ve výběru odpovědi. Modelová otázka: „Jak byste popsal svůj prožitek?“. Za velmi reprezentativní příklad využití dané metody v praxi je považován výzkum Lutze et al. (2002), na kterém se Varela také podílel. Autoři mají za to, že data z jejich výzkumu (získaná subjektivními metodami) lze použít k odhalování a interpretování neuronálních procesů.

Metoda neurofenomenologie se evidentně staví do opozice k vedení rozhoru více uzavřenými dotazy – tj. klade velký apel na svobodu a schopnosti introspektora. Experimentátor se neptá na otázky typu: „Myslíte si, že váš prožitek je jako X nebo Y nebo Z?“. Takto formulované otázky vytvářejí pre-definované kategorie, které introspektora svazují v odpovědích. Místo toho je experimentátor instruován v pokládání více otevřených

otázek typu „Jak byste popsal svůj prožitek (experience)?“. Takto otevřené otázky dovolují introspektorovi jednak vytvářet více komplexní odpovědi a také umožňují popsat zkušenost za jeho vlastních podmínek, s vlastními termíny.

6.2. DOPŘEDNÁ FENOMENOLOGIE

O této metodě pojednává zejména Gallagher (2003) spolu s Brøsted Sørensenem (Gallagher a Brøsted Sørensen, 2006). Dopředná fenomenologie (Front-Loaded Phenomenology) je metoda zaměřující se na využití fenomenologických idejí a vzhledů pro konstruování experimentů. Gallagher (2003) mluví o tzv. „fenomenologickém osvětlení experimentální vědy“. Jedná se o snahu využít poznatků z fenomenologie již v před-experimentální fázi experimentu. Místo učení introspektora fenomenologických nauk se tato metoda soustředí na design experimentů. Avizovaným cílem tohoto přístupu je zkonstruovat takové experimenty, kde by se samy od sebe – čistě na základě toho, jak jsou experimenty zkonstruovány – mohly projevit fenomenologické principy.

Jeden z příkladů experimentu s principy dopředné fenomenologie uvádí Overgaard et al. (2008). Jedná se o experiment, který je zaměřen na tělesnou zkušenost introspektora během motorické aktivity. Introspektor hýbá tělem. Poté pohne tělem introspektora experimentátor. Introspektor může vnímat rozdíl mezi pohybem své ruky se svou intencí pohyb učinit a poté bez této intence. Navržený experiment umožňuje introspektorovi rozlišovat něco (v tomto případě pohyb vlastního těla s intencí pohyb učinit a poté bez této intence), co za normálních okolností vůbec nerozlišuje.

Gallagher a Brøsted Sørensen považují experiment TAHE – experiment „cizí ruky“ (the alien-hand experience) – jako názorný příklad výzkumu, u něhož je design experimentu fenomenologicky koncipován. Experiment pochází od Nielsena (1963), v současnosti s ním v kontextu dopředné fenomenologie pracuje Brøsted Sørensen (2005). TAHE experiment pracuje se zrcadlovou iluzí, při které si introspektor myslí, že pozoruje svoji ruku. Ve skutečnosti pozoruje „cizí ruku“ (alien hand), která patří experimentátorovi.³⁸ Introspektorovi je řečeno, že smysl experimentu spočívá ve výzkumu subjektivní zkušenosti při kresbě přímek. Introspektor je záměrně klamán – informace o zrcadlové

---

³⁸ Pro názornější představu odkazuji na obrázek, kde je design experimentu názorně předveden (viz Brøsted Sørensen, 2005, s. 75).

iluzi mu je zatajena. Poté, co vykoná osmkrát tu samou činnost (tj. kreslení přímek), jsou introspektorovi položeny volně koncipované otázky typu: „Prosím popište svoji zkušenost během pokusu. Můžete zmínit cokoli, co vás k tomu napadne. Nic nevynechávejte.“ Reporty introspektorů jsou nahrávány pro pozdější analýzu. Nejtypičtější reakcí introspektorů v daném experimentu je smích. Při bližší specifikaci subjektivního prožitku se introspektoři povětšinou shodují v tom, že prožívají „zvláštní“ zkušenost. Brøsted Sørensen reporty z experimentu rozdělil do dvou skupin. V první skupině reportů se introspektoři snaží vysvětlit daný „zvláštní“ pocit *vnějšími* okolnostmi, které znemožňují kresbu přímky. Do této skupiny patří reporty typu „rukavice snižují citlivost v rukou, proto nemůžu dobře uchopit tužku“ nebo „něco je se zrcadlem“. Do opozice k vnějším vlivům lze postavit reporty z druhé skupiny, u kterých se introspektoři snaží hledat vysvětlení příčiny jejich nestandardní prožívané zkušenosti prostřednictvím *vnitřních* vlivů – tj. sami introspektoři jsou příčinou dané zkušenosti. Do druhé skupiny patří tyto reporty: „jsem pravděpodobně nervózní“ nebo „jsem tak nemotorný“. Jednotlivé pokusy je také možné variovat. Design experimentu lze přenastavit tak, aby umožňoval introspektorovi vidět svou vlastní ruku. V takovém případě introspektoři vyjadřují úlevu (reakcí typu „och, už je to normální“).

Z uvedených poznatků je patrné, že experiment TAHE je koncipován tak, aby introspektor prožil zkušenost, při které zamýšlená motorická aktivita (např. kresba přímky) nevykazuje očekávaný výsledek. Brøsted Sørensen (2005) uvádí několik možností, jak data, získaná z tohoto experimentu, dále analyzovat. Jedno z hlavních využití výsledných dat spočívá v analýze rozdílu mezi *pocitem vlastnictví* (sense of ownership) a *pocitem kontroly* (sense of agency). Člověk je na základě těchto pocitů schopen rozpoznat sebe sama jako „vlastníka“ svého těla a jako „činitele“ vlastního jednání. Uvědomění si těchto pocitů je nezbytné k sebe-identifikaci člověka.

6.3. EXPERIMENTÁLNĚ- FENOMENOLOGICKÁ INTROSPEKCE

Autoři metody jsou Price a Aydede (2005). Jejich navrhovaná introspektivní metoda se skládá ze dvou částí – horizontální a vertikální. Horizontální část výzkumu se skládá ze čtyř fází. První fáze je *dotazování a pozorování*. Experimentální metodu začíná experimentátor, nebo skupina experimentátorů. Pokládají se obecné otázky o introspektorově zkušenosti. Jsou to otázky typu „jaké to je zažít úzkost?“ nebo „jaké je to zažít podrážděnost ze specifické formy laboratorní bolesti?“ (například z ponoření rukou

do horké vody). Otázky by měly být obecné a měly by introspektora směřovat k odpovědi na to, *jak* daný fenomén prožívá.

Druhá fáze je *popis zkušenosti perspektivou první osoby*. V této fázi se uplatňují fenomenologické principy v praxi. V první řadě by měl introspektor rozvíjet schopnost pasivního „zúčastňování se“ (passively attend) a všímání si toho, jak daný fenomén prožívá (jako například úzkost nebo specifický druh laboratorní bolesti). Jakmile budou tyto schopnosti rozvinuty, může se také vypracovat metoda a způsob popisu prožívaných zkušeností. Price a Aydede mluví o reportech, které by byly introspektorem zaznamenávány v přítomném čase (tj. přímo ve chvíli pociťovaného stavu). Jako příklad uvádějí report, zaznamenaný introspektorem, který měl ponořené ruce do vody o teplotě 47 °C. Daný záznam by mohl vypadat například takto: „Intenzivní pálení a pulzování na rukou. Cítím se tím zneklidněn a lehce nazloben. Bude to slít? Cítím obavu. Doufám, že mé ruce nebudou opařené.“ Jak lze vidět, aby se docílilo záznamu v přítomném prožitku, reporty musí být nutně zkratkovité.

Třetí fáze je *porozumění prožívaných zkušeností* (jako jsou bolest, úzkost, etc) skrze objevení společných faktorů a jejich vzájemných vztahů. Autoři poukazují na možnost vyabstrahovat z reportů, které se vážou k typově stejným prožitkům, „společné faktory“ (common factors). Myšlenky a pocity jako jsou „Bude to slít? Cítím obavu. Doufám, že mé ruce nebudou opařené“ mohou být charakterizovány tvrzením „pociťuji obavu nad budoucími následky spjatými s touto bolestí“. Tvrzení takového typu dle Price a Aydede výstižněji zachycuje smysl prožívané zkušenosti. Zmiňují fenomenologickou redukci, která usiluje o zachycení prožívané zkušenosti právě tímto stručným způsobem. Stručné a výstižné zaznamenávání subjektivních zkušeností má přispět k tomu, aby výsledné reporty reprezentovaly obecné rysy individuální zkušenosti specifického mentálního stavu (např. laboratorní bolesti).

Poslední fází horizontální části výzkumu je *aplikace kvantitativních metod*, které by testovaly obecnosti a funkční vztahy mezi společnými faktory zkušeností. Podle autorů jsou první tři fáze unikátní v tom, že introspektor je v roli „spolu-experimentátora – tj. aktivně se podílí na analýze svých vlastních reportů. Overgaard et al. (2008, s. 115) však upozorňují, že tento metodologický aspekt unikátní není, protože se objevuje i u ostatních metod. Poslední fáze horizontální části se dle autorů neliší od běžných psychologických a psychofyzických výzkumů. Kvantitativními metodami se mají testovat hypotézy, vzniklé na základě subjektivních reportů a jejich analýzy v předešlých fázích výzkumu.

Vertikální fáze je druhá část výzkumu, ve které se kombinují výsledky z horizontální části s neurovědeckými přístupy. Autoři poukazují na to, že výsledky z horizontální fáze jsou hodnotné samy o sobě. Skutečný význam těchto výsledků však může vzejít až v kombinaci s metodami neurověd. V této části výzkumu se výsledky z první části korelují s mozkovou aktivitou. Konkrétní rozvedení toho, jak korelaci uskutečnit, autoři příliš nerozvádí.

7. SUBJEKTIVNÍ METODY – KOMPARACE A SYNTÉZA

V předešlé kapitole jsem referoval o konkrétních návrzích, jak mohou být subjektivní metody realizovány v praxi. Nyní se zaměřím na komparaci jednotlivých metod po vzoru Overgaard et al. (2008). Na jednotlivých příkladech metod první osoby Overgaard et al. shrnují a extrahují hlavní rysy subjektivních přístupů, o kterých jsem referoval v předešlé kapitole, s cílem určit obecné metodologické kritéria subjektivních metod.

Z uvedených metod je patrné, že se jednotliví autoři hlásí k různým východiskům a zaštiťují se odlišnými termíny, kterými se vymezují vůči jiným termínům. Overgaard et al. však shledávají, že u daných metod lze najít společnou „půdu“. Mají za to, že uvedené metody, které zdánlivě reprezentují různorodé využití subjektivních metod, jsou v obecné rovině kompatibilní. Metody také považují za životaschopné – tj. lehce aplikovatelné do experimentálního prostředí. Dále tvrdí, že by pro vědce, kteří se snaží do výzkumu vědomí zařadit subjektivní metody, bylo prospěšné, aby měli určitý soubor dohod, který by jim umožňoval komparaci mezi jednotlivými výzkumy. Nyní uvedu obecné shody, jež lze spatřit u všech metod, o kterých jsem referoval v předešlé kapitole.

Nepřekvapivě se objevuje názor, že subjektivní metody, které jsou používány v experimentálních podmínkách, mohou nabídnout cenný vhled do problematiky vědomí. Dále je u všech metod akcentován požadavek na instruování introspektorů k tomu, aby povahu svých reportů neovlivňovali svými teoriemi o vědomí (viz fenomenologická redukce). Výjimkou by snad mohla být dopředná fenomenologie, kde se tento motiv explicitně neobjevuje. Nicméně i u této metody se pracuje s fenomenologickou redukcí, byť nepřímo – samo nastavení experimentu daný fenomenologický princip „spouští“, aniž by k tomu bylo zapotřebí přímý výcvik introspektora. Introspektoři by navíc měli své odpovědi postulovat „svobodně“ – na základě toho, jak se jim samotným daná zkušenost „jeví“ (tj. nenechat se ovlivnit před-definovanými koncepty).

Overgaard et al. (2008) předložili svůj návrh, jak kategoricky rozčlenit způsob integrace subjektivních metod. Navrhují, aby kognitivní věda integrovala subjektivní metody ve třech úrovních: v před-experimentálním procesu; v probíhajícím experimentu a po experimentu. V *před-experimentální* fázi jde o „ideovou“ integraci fenomenologických principů do výzkumu, tak jak o nich pojednává Gallagher a Brøsted Sørensen (2006). To by ve výsledku mělo vést k designování takových experimentů, které by byly vystavěné na fenomenologických principech. Do před-experimentální fáze lze začlenit také výcvik

potenciálních introspektorů a experimentátorů, který je naopak zaměřen na aktivní osvojování fenomenologických principů. Výcvik experimentátorů spočívá ve schopnosti volněji formulovat otázky, které poskytují introspektorovi dostatečný prostor pro vlastní formulace odpovědí. Výcvik introspektorů je zaměřen na vylepšování schopnosti podávat reporty, které by referovaly o povaze subjektivních zkušeností detailněji a přesněji. Toho se má docílit především výcvikem fenomenologické redukce. Výcvik by měl vyústit k využívání fenomenologických principů v praxi, ve fázi *probíhajících experimentů*.

K *post-experimentální* integraci subjektivních metod se autoři v článcích příliš nevyjadřují. Overgaard et al. (2008) se tak v tomto bodě drží velmi obecné roviny. Poukazují na to, že další specifické kroky, jak konkrétně integrovat subjektivní metody v post-experimentální fázi, jsou determinovány „nastavením“ (experimental settings) konkrétního experimentu, proto v tomto bodě ani není na místě formulovat obecně platné závěry. V článcích se vede diskuze o tom, že by mohlo být výhodné v post-experimentální fázi shromáždit reporty k přehodnocení experimentu. Subjekt by mohl referovat, jak použil své odpovědi, popřípadě, jestli správně rozuměl otázkám. Reporty navrhuje následně využít pro kvantitativní analýzu dat pomocí vytvoření univerzálních kategorií, které by umožňovaly komparaci mezi jednotlivými výstupy z experimentů. Ke konkrétní podobě analýzy dat se však u žádných metod nevyjadřují.

Z uvedených shod napříč metodami Overgaard et al. (2008) docházejí k závěru, že lze extrahovat koherentní soubor metodologických doporučení, které by mohli využít experimentální vědci ve výzkumu vědomí. Autoři navrhuje možnosti integrace subjektivních metod do výzkumu vědomí následovně:

1. Poznatky z fenomenologických či introspektivních metod by se měly podílet na designování experimentů. Také by měly napomáhat k definování otázek, které mají být v experimentech zkoumány.
2. Subjekt by měl být trénován. Zejména v tom, aby své reporty podával bez zatížení svých teoretických předsudků a bez vlivu lidové psychologie. Jinými slovy, charakter mentální zkušenosti by neměl být predeterminován subjektem.
3. Charakter mentální zkušenosti by neměl být predeterminován ani experimentátorem. Experimentátor by měl být instruován v tom, že on je ten, kdo má od introspektora získat „otevřené“ reporty a návrhy na kategorizaci reportů, ne naopak.
4. Měly by se provádět post-experimentální rozhovory kvůli retrospektivnímu zkoumání toho, co introspektor prožil během experimentu. Takové rozhovory by mohly sloužit k tomu,

aby se shromáždila data, která jsou moc obsáhlá nebo příliš komplikovaná na to, aby mohla být využívána přímo během experimentu. Což by ve svém důsledku mohlo vést k přehodnocování dat, využívaných v kvantitativních metodách. Samozřejmost je, že dané post-experimentální rozhovory nejsou samostatný celek, ale jsou integrovány jako součást analýzy předcházejících experimentů.

Jak jde vidět, Overgaard et al. (2008) se při vyvozování svých závěrů drží velmi obecné roviny. Spíše než o autoritativní definování základních kritérií, předkládají obecná doporučení, jak postupovat při vytváření subjektivních metod. Potíž s takovýmto postupem spatřuji zejména v tomto: uvedené závěry jsou mnohdy až uměle vyvolané. Overgaard et al. při abstrahování obecných doporučení pracují s metodami, které patří do podobného myšlenkového prostředí.³⁹ Výběr metod je ryze selektivní. Vyabstrahované závěry tak nelze zobecňovat. Jistě existují metody, na které daná doporučení nelze uplatnit. Závěry jsou směrodatné zejména pro subjektivní metody, které se snaží ve výzkumu myslí uplatnit fenomenologické principy – zejména v rámci tzv. hnutí neurofenomenologie (Marvan a Polák, 2015, s. 47). Ač jsou subjektivní metody založeny na principech fenomenologie hodnotné, nevyčerpávají možnosti introspekce zcela. Fenomenologické snahy „uzávorkovat“ různé mentální fenomény můžeme brát také jako redukcionistické tendence. To, že „uzávorkujeme“ určité mentální skutečnosti, znamená, že cíleně ignorujeme něco, co již „v mozku“ je a co by šlo také teoreticky zkoumat. I přes výhrady považuji metodologická doporučení Overgaard et al. (2008) za přínosná. Sympatizuji se snahou o dosahování jisté intersubjektivní kvality produkovaných dat.

Dle mého by integrace subjektivních metod do výzkumu myslí měla probíhat v jasně stanoveném a definovaném výzkumu, který je vystavěn na objektivní metodě. Základní kritérium toho, zdali slučování subjektivního a objektivního pozorování bude úspěšné či nikoli, spatřuji ve vhodném nastavení konkrétního designu jednotlivých výzkumů. Proto je vhodné již v koncipování objektivní metody zohledňovat fakt, že výzkum bude obsahovat také subjektivní přístup – viz například dopředná fenomenologie (Gallagher a Brøsted Sørensen, 2006). Integrace subjektivní metody by měla probíhat až v teoretickém rámci předem definovaného objektivního výzkumu. Subjektivní metody tak dle mého mají vůči objektivnímu výzkumu zastávat reaktivní pozici – tj. mají být formovány tzv. *ad hoc*, až na

---

³⁹ Gallagher, Overgaard, Ramsøy a Brøsted Sørensen jsou kolegové, kteří vzájemně spolupracují – viz spoluautorské články (Gallagher a Brøsted Sørensen, 2006, Overgaard et al., 2008). Již zesnulý Varela spolupracoval s Gallagherem (Gallagher a Varela, 2003).

základě realizace konkrétního neurovědeckého experimentu a přímo pro ty účely, které jsou neurovědeckým výzkumem sledovány. V tomto spatřuji hlavní nedostatek závěrů Overgaard et al. (2008), ale i jakýchkoliv pokusů o dosahování univerzálně platných doporučení vůbec. Fakt, že se Overgaard et al. při vyvozování pravidel drží tak obecné roviny, vychází ze skutečnosti, že dílčí specifické kroky, jak konkrétně integrovat subjektivní metody, jsou vždy determinovány nastavením konkrétního experimentu.

8. INTROSPEKTIVNÍ VÝCVIK

Ve výzkumu myslí se do určité míry operuje s daty, která jsou získávána perspektivou první osoby, prostřednictvím introspekce.⁴⁰ Praxe ukazuje, že introspektivní reporty jsou nekonzistentní a trpí velkou měrou nespolehlivosti. Předpokládám, že když chceme zapojit introspekci do výzkumu myslí, chceme, aby výstupy z introspekce získané byly spolehlivé. Proto se nabízí otázka: jak dosáhnout větší průkaznosti introspektivních metod? Této otázce se věnuje Schwitzgebel (2004, 2011), který analyzuje klasické práce Titchenera a zkoumá možnosti uplatnění Titchenerových myšlenek, metod a experimentů v současném výzkumu myslí. Následující úvahy se primárně opírají o Schwitzgebelovy práce, sekundárně o díla Titchenera (1899, 1912, 1915).

Titchener (1915), vedoucí praktik klasických introspektivních technik ve Spojených státech, na začátku 20. století sepsal knihu s názvem *Experimental Psychology*. Kniha je manuál, přibližně o 1600 stránkách, ve kterém velmi dopodrobna popisuje možnosti, jak lze úspěšně metodu introspekce využít. Následující analogie vycházející z Titchenerových úvah přiblíží možnou cestu, jak chybným introspekčním předejít. Představme si chemika, profesionála v oboru, jenž zrovna provádí výzkum. Tento vysoce kvalifikovaný vědec provádí pozorování. Výsledky pozorování pečlivě zaznamenává. Teď si představte, že by místo vědce to samé pozorování provedl nějaký amatér, který nemá patřičné vzdělání. Kvalita pozorování se bude lišit. Zatímco u vědce lze předpokládat, že jeho výsledky budou kvalifikované a bude s nimi možno dál fundovaně pracovat, pozorování amatéra bude pro další výzkum prakticky bezcenné. Titchener takto nahlíží i na problém introspekce. Nepoučený amatér, provádějící introspektivní pozorování, se – v duchu Titchenerovy nauky – nemůže rovnat s důkladně poučeným a vycvičeným introspektorem. Selhávání introspekce, jakožto metody, je pak přikládáno tomu, že je prováděna amatéry, kteří nejsou s to produkovat žádoucí záznamy. Proto je třeba vytvořit tréninkový program pro potenciální introspektory, kteří by zdokonalovali své schopnosti na požadovanou úroveň. A to na základě přesně řízeného a specializovaného školení. Takto lze na introspekci nahlížet jako na určitou schopnost, kterou lze precizovat a která, má-li se stát

---

⁴⁰ Odpověď na otázku, do jaké míry, nebo jestli vůbec, využívat introspektivní data ve výzkumu myslí, nemá shodný konsensus. Objevují se radikální názory na obou stranách. Nejrozumnější se mi jeví umírněnější cesta (viz Price a Aydede, 2005). Ovšem to, že se metody subjektivního rázu využívají, je prostě fakt, ze kterého lze vycházet.

adekvátní ve výzkumu mysli, musí projít řízeným „zlepšovacím“ vývojem a to poměrně vysoké úrovni. Za dob Titchenera bylo standardem, že introspektivní data poskytovali introspektoři, kteří měli za sebou několik měsíců školení. Jako vhodní introspektoři byli považováni až ti jedinci, kteří absolvovali více jak 10 000 introspektivně kontrolovaných reakcí (Boring, 1953, s. 172).

Jak jsme viděli v předešlé kapitole, v současnosti je integrace subjektivních metod do výzkumu mysli vedena právě tímto způsobem – tj. autoři subjektivních metod apelují na školení introspektorů i experimentátorů (Overgaard et al., 2008). Schwitzgebel (2004, s. 62-63) naopak tvrdí, že se s jakoukoli formou introspektivního výcviku (zejména tak náročného typu, jako u klasické introspekce) neztotožňují ani psychologové, kteří se přímo introspekcí zabývají. Upozorňuje však, mimo jiné, na Varelův (1996) článek o neurofenomenologii, o kterém jsem již referoval (viz kap. 6.1). Pro ilustraci toho, jak může být konkrétní výcvik realizován, uvedu jeden příklad cvičení z Titchenerova (1915) manuálu, který je zaměřen na introspektivní trénink v oblasti zvukového vnímání.

Jestliže naráz zazní dva tóny, jeden nižší a druhý vyšší frekvence, je možné uslyšet i tón třetí, jenž spadá pod třídu tónů, které jsou označovány jako subjektivní (nebo též jako „combination tone“ či „resultant tone“). Obecně se má za to, že subjektivní tóny nejsou vyprodukovány „zvnějšku“ (např. prostřednictvím nějakého nástroje), ale jsou způsobeny selháním lidského sluchového ústrojí, které není schopno patřičně zpracovat všechny frekvence a energie, které jsou vyvolány výchozí kombinací tónů. Titchener se přesně strukturovaným výcvikem snažil u introspektorů docílit toho, aby byli schopni od sebe rozeznat jednotlivé subjektivní tóny. Rozlišení jednotlivých subjektivních tónů je specializovaná dovednost, kterou netrénovaný introspektor povětšinou neovládá. Výcvik probíhá v jednotlivých krocích, od jednodušších úkonů k těm složitějším. Přechod k náročnějšímu stupni výcviku probíhá vždy až po plném osvojení si úkonů z předcházející fáze. Titchener měl k dispozici dostatečné znalosti k tomu, aby mohl určit, za jakých podmínek lze zaznamenat jednotlivé subjektivní tóny. Proto mohl introspektivní reporty jeho studentů přímo ověřovat. Schwitzgebel (2004) poukazuje na to, že ověřování introspektivních reportů, stejně tak výcvik, který je rozdělen do fází se stupňovanou úrovní náročnosti, jsou techniky, jenž Titchener využíval u řady cvičení.

Enormní důraz na výcvik vyvolává otázku, zdali něco takového je vůbec v praxi vhodné realizovat. Intenzivní výcvik a vysoké nároky na kvalifikaci introspektorů působí příliš zdlouhavě a náročně. Časová náročnost výcviku je praktická překážka, nikoli principiální, proto se jí nebudu dále zabývat. Kdyby se však výcvikem mělo dosahovat tak

nekonzistentních výsledků, jaké vykazovaly experimenty raného introspekcionismu, celá idea trénovaných introspektorů prakticky postrádá smysl. Proti introspektivnímu výcviku stojí tento argument: zkušený introspektor, který podstoupil výcvik, do výzkumu vnáší předsudky a předpojaté představy o své vlastní mysli. Proto lze namítnout, že netrénovaní introspektoři jsou pro výzkum vhodnější, neboť jejich „naivní“ introspektivní schopnost je více autentická než v případě trénovaných subjektů. Toto stanovisko Titchener (1912, s. 489) odmítá. Tvrdí, že každý introspektor má předsudky a do výzkumu nevstupuje v neutrálním postavení. Navíc dodává, že i kdyby neškolení introspektoři byli relativně nezaujatí, po vykonání několika introspektivních úkonů by se stejně uchýlovali k vytváření hypotéz a ke spekulacím. Proto místo spoléhání se na amatérské ne-vědecké introspekce, vyžaduje od introspektorů osvojení si speciálních psychologických přístupů. Titchener ve svých tvrzeních jde ještě dál a přichází s radikální tezí. Principiálně neodmítá možnost se od předsudků odpoutat, protože ve výcviku spatřuje potenciál dosáhnout schopnosti plně izolovat introspektivní úsudky od výchozích předsudků (Schwitzgebel, 2004, s. 62).

V tomto bodě vidím styčný bod mezi Titchenerovou introspekcí a neurofenomenologií, byť konkrétní realizace toho, jak od sebe izolovat introspektivní úsudky a předsudky, se od sebe liší. Neurofenomenologie prosazuje výcvik ve fenomenologické redukci.⁴¹ Titchener uplatňuje podobný přístup. Tvrdí, že necvičený introspektor je nesmírně náchylný k upínání pozornosti na to, co zajímá jeho samého. Tím pádem se ve svém pozorování nesoustřeďuje na to, co se opravdu děje, ale spíše na to, co si on sám přeje nebo očekává, že se bude dít. Naopak vycvičený introspektor je schopen rozhodnout o tom, co je a co není důležité (Titchener, 1899, s. 45). Pozorování vycvičeného introspektora proto není poznamenáno předsudky, které lze přirovnat k přesvědčením a teoriím o věcech, které subjektivně zakoušíme (viz fenomenologická redukce). V obecné rovině se dá říci, že dle Titchenera lze dosáhnout vědeckosti introspektivních metod pomocí intenzivní introspektivní praxe v rámci objektivního výzkumu. Co je myšleno objektivním výzkumným rámcem nebudu dál rozvádět, dodám jen, že u Titchenera byl špatně nastaven. Dle mého je však takto vytyčené směřování subjektivních metod ve výzkumu myslí nadějně a právě v neurofenomenologickém projektu spatřuji novodobou realizaci této obecné teze.

Souhlasím se Schwitzgebelem (2004, 62), který tvrdí, že Titchener je ve svých

---

⁴¹ Introspektoři se školí v usilování o to, „odložit“ (fenomenologicky řečeno „uzávorkovat“) svá přesvědčení a teorie o věcech, které subjektivně zakoušíme. Cílem je „odklidit“ naše běžné názory, naše každodenní přístupy k věcem, dokonce i vědecké teorie o tom, jak věci fungují.

představách o výcviku introspektorů až příliš optimistický. Dle mého introspektivní výcvik není garantem spolehlivých reportů. Kdybych však měl volit mezi spolehlivostí dat získaných amatérskou introspekcí a introspekcí prováděnou školeným profesionálem, přiklonil bych se k druhé variantě. Zároveň k tomu je třeba dodat, že nejde o to „naivní“ introspektory úplně z výzkumu eliminovat. Například experiment TAHE (the alien-hand experience) je přímo designován pro nepoučené introspektory a spoléhá na spontánní reakce. Schwitzgebel dodává, že současné výzkumy vědomí mají mnoho netrénovaných introspektorů, ale postrádají introspektory trénované, kteří mohou do výzkumu vnést odlišnou perspektivu.

Jedním z doplňujících návrhů, jak čelit nekonzistenci introspektivních dat, který souvisí s výcvikem introspektorů, je pluralistický přístup. Ten značí zapojování subjektivních metod ve svých nejrozmanitějších perspektivách a v širokém měřítku. Titchener píše: „Chceme velké množství pozorovatelů, chceme pozorovatele všech typů a stupňů výcviku, chceme testy od lidí, kteří mají předsudky nebo jsou posedlí jak pro metodu tak proti ní, chceme množství introspektivních zpráv, chceme analýzy a kritický soud těch, kteří vidí tuto metodu zevnitř, ve světle jejich vlastní introspekce a od těch kdo ji vidí pouze z vnějšku, jako součást aplikované logiky“⁴² (Titchener, 1915, s. 230-231). Výhoda daného přístupu by mohla spočívat v tom, že rozmanitost a variabilita využívání subjektivních přístupů podněcuje k novým a inovativním řešením, jak subjektivní metody do výzkumu mysli integrovat. Pluralistický přístup takového měřítka však s sebou nese evidentní nevýhodu – jak docílit v takto rozsáhlém a různorodém výzkumu nějaké shody? Sjednocení poznatků z tolika různých přístupů se proto nezdá reálné. I přes řadu metodologických obtíží považuji za výhodnější usilovat o integraci subjektivních metod jednotným způsobem.

---

⁴² Daná citace je vytržená z kontextu – Titchener tímto reaguje na v jeho době bouřlivé debaty okolo Weberova zákona, kterým Weber formuloval první psychofyzický zákon týkající se smyslových modalit (Schwitzgebel, 2004, s. 62). Jak upozorňuje Schwitzgebel, citovaná pasáž nereprezentuje zcela přesně Titchenerovo smýšlení. Obecně preferoval reporty od jeho vlastních trénovaných introspektorů. Ač vytrženou z kontextu, citaci uvádím hlavně proto, že dobře ilustruje možnost integrace subjektivních metod v pluralistickém duchu.

9. ZÁVĚR

V práci jsem se zabýval postavením subjektivních přístupů ve výzkumu mysli. Výchozí hypotézou mi bylo přesvědčení, že subjektivismus, zastoupen metodou introspekce, je nepostradatelným nástrojem poznávání mysli. Naopak redukcionistické tendence a přílišnou víru ve fyzikalistické vysvětlení mysli jsem na začátku výzkumu považoval za naivní. V průběhu vypracovávání práce jsem postupně prověřoval výchozí hypotézy (zejména v kap. 2 a 5).

Ukázalo se, že objektivní přístupy, zejména ty neurovědné, v současném výzkumu mysli dominují a jejich poznatky jsou pro progresivní vývoj nejhodnotnější. Dle mého by každá analýza, která má za úkol zmapovat postavení a možnosti subjektivismu ve výzkumu mysli, měla tento fakt zohledňovat. Ústřední otázkou se stalo to, jakou má subjektivismus roli v rámci objektivního zkoumání mysli. V první řadě lze říci, že subjektivní metody z výzkumu mysli nikdy úplně nevymizely. Jsou stále přínosné a svým přístupem k mentálním stavům nenahraditelné. Musí však být zapojovány do rigorózních vědeckých experimentů a participovat na nich, jinak je jejich hodnota pochybná a povaha spekulativní – založena na intuicích bez empirické evidence.

Ve třetí kapitole jsem samostatně pojednal o pojmu introspekce. Poukázal jsem na nejasnou určitelnost významu introspekce, která souvisí s mentalistickými pojmy obecně. Jednak nevíme, co přesně introspekce znamená, respektive současná věda nenabízí dostatečné vysvětlení toho, jak introspekce funguje. Také je patrné, že introspekci se přiřazuje řada významů. Proto jsem navrhl introspekci rozlišovat ve dvou základních rovinách. Introspekci lze chápat jako vrozenou schopnost lidského organismu ale také jako primární metodologický nástroj subjektivních metod, kterým tvoříme poznání o lidské mysli. Na základě předložené pojmové distinkce jsem hájil tezi, že veškeré metody, které se snaží vymezovat vůči introspekci (například metody využívající principy fenomenologie), jsou rovněž ve svém základu introspektivní, neboť všechny vycházejí z vrozené schopnosti lidského organismu – tj. schopnosti zpracovávat své vlastní mentální stavy a podat o nich report.

Ve čtvrté kapitole jsem zkoumal povahu subjektivní zkušenosti. Privilegované postavení, které je tradičně perspektivě první osoby prisuzováno, dle mého u subjektivních metod nelze plně uplatnit. Poukázal jsem na velmi nejasnou distinkci mezi bezprostřední zkušeností a složitějšími kognitivními procesy, do kterých lze zahrnout i introspektivní

činnost. V tomto ohledu mám tendenci být radikální a považovat vše, co je nám přístupno perspektivou první osoby, za určitý druh introspektivní činnosti, která nemá povahu transparentní zkušenosti. Proto tvrdím, že u dat subjektivní povahy bude vždy existovat možnost omylů a nepřesností, tudíž je nutné subjektivní data dále pečlivě analyzovat (viz Jack a Roepstorff, 2004). U introspektivních dat je důležité zohledňovat, že nejsou všechny stejné kategorie, lze je rozdělit do určitých tříd. Jackovo a Roepstorffovo rozdělení subjektivních záznamů do prvního a druhého řádu považuji za adekvátní kategorizaci.

V poslední části práce (kapitoly 6-8) jsem se zabýval konkrétními návrhy, jak integrovat subjektivní metody do výzkumu mysli. Jeden z ideálů této práce, který jsem si na začátku výzkumu vytyčil, spočíval v navrhnutí nového způsobu, jak využít introspektivní metody ve výzkumu mysli. Můj předložený návrh je tento: integrace subjektivní metody má dle mého probíhat až v teoretickém rámci předem definovaného objektivního výzkumu (tzv. *ad hoc*), tak aby subjektivní reporty korelovaly s daty získanými objektivní metodou. Základní kritérium toho, zdali slučování obou pozorování bude úspěšné či nikoli, spatřuji ve vhodném nastavení konkrétního designu jednotlivých výzkumů. Proto je vhodné již v koncipování objektivní metody zohledňovat fakt, že výzkum bude obsahovat také subjektivní přístup – viz například dopředná fenomenologie (Gallagher a Sørensen, 2006). Je patrné, že daný návrh není originální a sám jej považuji pouze za jednu z mnoha variant, jak adekvátně subjektivní metody ve výzkumu mysli uplatnit. Předložený návrh však dobře ilustruje teoretické zázemí, ve kterém spatřuji ideální směřování integrace subjektivních metod. Současné hnutí neurofenomenologie dle mého soudu tomuto směřování odpovídá.

Soustředil jsem se na zmapování konkrétních metod spadajících do této myšlenkové linie. Neurofenomenologické teze dle mého nabízí adekvátní odpovědi na tradiční problémy, které se vážou k výzkumu mysli (zejména na otázku, jak propojovat poznatky z třetí a první osoby). Komparací jednotlivých metod jsem došel, společně s Overgaardem et al. (2008), k vyabstrahování obecných doporučení, jak do výzkumu mysli integrovat subjektivní metody. Daná doporučení se nutně nemusejí vztahovat na subjektivní metody obecně – mají platnost především v kontextu neurofenomenologie. Uvědomuji si, že neurofenomenologie nenabízí definitivní odpovědi a rozhodně se nevypořádává s problémovou povahou subjektivismu zcela. Přesto celou metodologickou část neurofenomenologie považuji za nejvhodnější cestu, jak učinit ze subjektivních metod relevantní zdroj poznávání mysli.

Jedním z klíčových prvků neurofenomenologických metod je apel na výcvik introspektorů. O výcviku introspektorů jsem pojednal v poslední kapitole. V jistém smyslu se dá říci, že neurofenomenologie důrazem na výcvik navazuje na tradici raného introspektionismu. Analýzou Titchenerových myšlenek jsem se pokusil ověřit, zdali by nebylo vhodné jeho myšlenky zabývající se výcvikem introspektorů, aplikovat i v rámci neurofenomenologie. Komparací obou přístupů jsem došel k závěru, že vycházejí z jiných předpokladů a ve svých cílech se mnohdy principiálně rozcházejí. Na introspektionismu 19. století však nejsou hodnotné výsledky – ty jsou mylné, protože stojí na chybných teoretických předpokladech. Hodnotná je zejména enormní snaha o rigorózní využívání subjektivních metod. Proto považuji některé metodologické poznatky o introspektivním výcviku, především v té podobě, jak je zformuloval Titchener (1915), za inspirativní i pro současný výzkum mysli.

Závěrem se explicitněji vyjádřím k výchozím hypotézám práce. Ač jsem na počátku výzkumu byl velkým zastáncem subjektivismu a naopak odpůrcem optimistických a dle mého naivních předpovědí vědeckého pokroku, musím prohlásit, že neoprávněně. Subjektivní metody si sice zachovaly status „nenahraditelnosti“, ovšem prozatímni. Zdá se mi legitimní považovat „záhadu“ mysli za oblast, se kterou si objektivní vědecké poznání, dříve či později, bude vědět rady. Proto lze považovat zapojování subjektivních metod do výzkumu mysli za pouhou dočasnou extenzi objektivních vědeckých metod. Ovšem místo spekulací o tom, jak se budoucí výzkum vyvine, je lépe si na něj skutečně počkat. V lepším případě k němu aktivně přispět.

10. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Aristotelés (2008): *Poetika*. Přel. M. Mráz. Praha, OIKOYMENH.

Armstrong, D. (1980): The nature of mind. In: Block, N. (ed.), *Readings in Philosophy of Psychology*. Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 191-199.

Armstrong, D. (1997): What is consciousness?. In: Block, N., Flanagan, O., Guzeldere, G. (eds.), *The Nature of Consciousness: Philosophical Debates*. Cambridge (Mass.), The MIT Press, 721-728.

Armstrong, D. (1999): *The Mind-Body Problem. An Opinionated Introduction*. Colorado, Westview Press.

Antrobus, J., Singer, J., Greenberg, S. (1966): Studies in the stream of consciousness: Experimental enhancement and suppression of spontaneous cognitive processes. *Perceptual and Motor Skills*, 23 (2), 399-417.

Boring, E. (1953): A history of introspection. *Psychological Bulletin*, 50 (3), 169-189.

Brøsted Sørensen, J. (2005): The Alien-Hand Experiment. *Phenomenology and Cognitive Science*, 4 (1), 73-90.

Butler, J. (2013): *Rethinking Introspection: A pluralist Approach to the First-Person Perspective*. London, Palgrave Macmillan.

Costall, A. (2006): 'Introspectionism' and the mythical origins of scientific psychology. *Consciousness and Cognition*, 15 (4), 634-654.

Damasio, A. (1994): *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain*. New York, Avon Books.

Danckert, J., Rossetti, Y. (2005): Blindsight in action: what can the different sub-types of blindsight tell us about the control of visually guided actions?. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 29 (7), 1035-1046.

Davidson, D. (2004): *Subjektivita, intersubjektivita, objektivita*. Přel. J. Kolář, T. Marvan. Praha, Filosofia.

Dennett, D. (1991): *Consciousness explained*. New York, Back Bay Books.

Ericsson, K., Simon, H. *Protocol Analysis: Verbal Reports as Data*. Cambridge (Mass.), The MIT Press.

- Eriksson, S. P., Perfilieva, E., Björk-Eriksson, T., Alborn, A. M., Nordborg, C., Peterson, D. A., Gage, F. H. (1998): Neurogenesis in the Adult Human Hippocampus. *Nature Medicine*, 4 (11), 1313-1317.
- Flanagan, O. (1995): *Vedomie*. Přel. E. Višňovský. Bratislava, Archa.
- Gallagher, S. (2003): Phenomenology and experimental design. *Journal of Consciousness Studies*, 10 (9-10), 85-99.
- Gallagher, S., Brøsted Sørensen, J. (2006): Experimenting with phenomenology. *Consciousness and Cognition*, 15 (1), 119-134.
- Gallagher, S., Valera, F. (2003): Redrawing the map and resetting the time: Phenomenology and the cognitive sciences. *Canadian Journal of Philosophy*, 29, 93-132.
- Goldman, A. I. (2003): Vedomie, ľudová psychológia a kognitívna veda. Přel. R. Gloznek. In: Gáliková, S., Gál, E. (eds.), *Antológia filozofie mysle*. Bratislava, Kalligram, 577-605.
- Hassabis, D., Spreng R. N., Rusu, A. A., Robbins, C. A., Mar, R. A., Schacter, D. L. (2013): Imagine all the people: How the brain creates and uses personality models to predict behavior. *Cerebral Cortex*, 24 (8), 1979-1987.
- Havel, I. M. (2001): Přirozené a umělé myšlení jako filosofický problém. In: Mařík V., Štěpánková O., Lažanský J. (eds.), *Umělá inteligence III*. Praha, Academia, 17-75.
- Havlík, M. (2012): Vědomí a úroveň vědomí. Dva rozdílné teoretické přístupy. In: Lukešová A., Klímová P. (eds.), *Acta: Poznávání přírody v proměnách filosofie a vědy*. Plzeň, ZČU, 187-208.
- Havlík, M. (2013): Problém mysli a těla ve filosofii mysli. Dostupné [on-line] na: <http://pfyziolfup.upol.cz/castwiki/?p=4073> [cit. 5. 4. 2016].
- Heil, J. (2004): *Philosophy of Mind. A Contemporary Introduction*. 2. Vyd. London, Routledge.
- Huxley, T. H. (1902): *Lessons in Elementary Physiology*. London, Macmillan.
- Chalmers, D. (1997): Facing up to the problem of consciousness. In: Shear, J. (ed.), *Explaining Consciousness – The Hard Problem*. Cambridge (Mass.), The MIT Press, 9-30.
- Chalmers, D. (2004): How Can We Construct a Science of Consciousness?. In: Gazzaniga M. (ed.), *The Cognitive Neurosciences III*. Cambridge (Mass.), The MIT Press, 1111-1119.
- Chalmers, D., Bourget, D. (2007): Online Papers on Consciousness. Dostupné [on-line] na: <http://consc.net/online/> [cit. 5. 4. 2016].

- Churchlandová, P. S. (1989): *Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind-Brain*. Cambridge (Mass.), The MIT Press.
- Jack, A., Roepstorff, A. (2002): Retrospection and cognitive brain mapping: From stimulus-response to script-report. *Trends in Cognitive Science*, 6 (8), 333-339.
- Jack, A., Roepstorff, A. (2003): Why trust the subject?. *Journal of Consciousness Studies*, 10 (9-10), v-xx.
- James, W. (1890/1983): *The Principles of Psychology*. Cambridge (Mass.), Harvard University Press.
- Jin, K., Peel, A. L., Mao, X. O., Xie, L., Cottrell, B. A., Henshall, D. C., Greenberg D. A. (2003): Increased hippocampal neurogenesis in Alzheimer's disease. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 101 (1), 343-347.
- Kim, J. (1996): *Philosophy of Mind*. Oxford, Westview Press.
- Koukolík, F. (2005): *Já: o vztahu mozku, vědomí a sebeuvědomování*. Praha, Karolinum.
- Levine, J. (1983): Materialism and qualia: The explanatory gap. *Pacific Philosophical Quarterly*, 64 (4), 354-361.
- Lutz, A., Lachaux, J. P., Martinerie J., Varela F. (2002): Guiding the study of brain dynamics by using first-person data: Synchrony patterns correlate with ongoing conscious states during a simple visual task. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 99 (3), 1586-1591.
- Marvan, T., Hvorecký, J. (2006): *Filosofie jazyka a mysli: Základní pojmy*. Plzeň, O. P. S.
- Marvan, T., Polák, M. (2015): *Vědomí a jeho teorie*. Plzeň, Vyšehrad.
- Nagel, T. (1974): What is it like to be a bat?. *The Philosophical Review*, 83 (4), 435-450.
- Nielsen, T. (1963): Volition: A new experimental approach. *Scandinavian Journal of Psychology*, 4 (1), 225-230.
- McGinn, C. (1989): Can we solve the mind-body problem?. *Mind*, 98 (391), 349-366.
- Nisbett, R. E., Wilson, T. D. (1977): Telling more than we can know: verbal reports on mental processes. *Psychological Review*, 84 (3), 231-259.
- Nosek, J. (1997): *Mysl a tělo v analytické filosofii*. Praha, Filosofia.
- Overgaard, M., Sørensen, T. A. (2004): Introspection distinct from first order experiences. *Journal of Consciousness Studies*, 11 (7-8), 77-95.

- Overgaard, M., Gallagher, S., Ramsøy, T. Z. (2008): An integration of first-person methodologies in cognitive science. *Journal of Consciousness Studies*, 15 (5), 100-120.
- Piccinini, G. (2001): Mind Gauging: Introspection as a Public Epistemic Resource. Dostupné [on-line] na: <http://philsci-archive.pitt.edu/497/> [cit. 5. 4. 2016].
- Pope, K. S., Singer, J. L. (1976): Regulation of the stream of consciousness: Toward a theory of ongoing thought. In: Schwartz, G. E., Shapiro, D. (eds.), *Consciousness and selfregulation*. New York, Plenum Press, 101-135.
- Polák, M. (2013): *Filosofie mysli*. Praha, Triton.
- Price, D. D., Aydede, M. (2005): The Experimental Use of Introspection in the Scientific Study of Pain and its Integration with Third-Person Methodologies: The Experiential-Phenomenological Approach. In: Aydede, M. (ed.), *Pain: New Essays on Its Nature and the Methodology of Its Study*. Cambridge (Mass.), MIT Press, 243-273.
- Raichle, M. E., MacLeod, A. M., Snyder, A. Z., Powers, W. J., Gusnard, D. A., Shulman, G. L. (2001): A default mode of brain function. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 98 (2), 676-682.
- Ramachandran, V. S. (2000): *Mirror neurons and imitation learning as the driving force behind „the great leap forward“ in human evolution*.
- Ramachandran, V. S. (2013): V. S. Ramachandran on “Gandhi Neurons“. Dostupné [on-line] na: <http://www.beinghuman.org/article/v-s-ramachandran-gandhi-neurons> [cit. 5. 4. 2016].
- Ramachandran, V. S., Hirstein, W. (1998): The perception of phantom limbs. The D. O. Hebb lemure. *Brain*, 121 (9), 1603-1630.
- Ramsøy, T. Z., Overgaard, M. (2004): Introspection and subliminal perception. *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, 3 (1), 1-23.
- Revonsuo, A. (2010): *Consciousness: The Science of Subjectivity*. Hove, Psychology Press.
- Rizzolatti, G., Craighero, L. (2004): The Mirror-Neuron System. *Annual Review of Neuroscience*, 27, 169-192.
- Rosenthal, D. (2004): Varieties of Higher-order theory. In: Gennaro, R. J. (ed.), *Higher-Order Theories of Consciousness: An Anthology*. Amsterdam, John Benjamins Publishers, 17-44.

- Schwitzgebel, E. (2004): Introspective training apprehensively defended: Reflections on Titchener's lab manual. *Journal of Consciousness Studies*, 11 (7-8), 58-76.
- Schwitzgebel, E. (2008): The unreliability of naive introspection. *Philosophical Review*, 117 (2), 245-273.
- Solms, M., Turnbull, O. (2014): *Mozek a vnitřní svět: Úvod do neurovědy subjektivní zkušenosti*. Přel. I. Müller. Praha, Portal.
- Strawson, G. (2010): *Mental Reality*. 2. vyd. Cambridge (Mass.), The MIT Press.
- Thagard, P. (2001): *Úvod do kognitivní vědy: Mysl a myšlení*. Přel. A. Markoš. Praha, Portál.
- Titchener, E. B. (1899): *An outline of psychology*. 3. vyd. New York, Macmillan.
- Titchener, E. B. (1912): The schema of introspection. *American Journal of Psychology*, 23 (4), 485-508.
- Titchener, E. B. (1915): *Experimental Psychology: A Manual of Laboratory Practice*. New York, Macmillan.
- Vallar, G., Perani, D. (1986): The anatomy of unilateral neglect after right-hemisphere stroke lesions. A clinical/CT-scan correlation study in man. *Neuropsychologia*, 24 (5), 609-622.
- Varela, F. (1996): Neurophenomenology: A Methodological Remedy for the Hard Problem. *Journal of Consciousness Studies*, 3 (4), 330-349.
- Varela, F., Thompson, E., Rosch, E. (1991): *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge (Mass.), The MIT Press.
- Waismann, F. (1946): The Many-Level-Structure of Language. *Synthese*, 5 (5-6), 221-229.
- Wittgenstein, L. (1993): *Filosofická zkoumání*. Přel. J. Pechar. Praha, Filosofický ústav AV ČR.

11. RESUMÉ

This master's thesis is focused on the role of subjectivism in the current research of the human mind. The main part of the thesis is an analysis of data gained through a first-person perspective with the goal to define their relevance in the research of the human mind. The thesis has three aims: 1. Define current role of the subjective methods in this research. 2. Critically analyze data of subjective nature in order to define their relevance in this research. 3. Present concrete implementations of how to integrate subjective methods into this research. In line with these goals, the thesis is divided into three interconnected parts.

Firstly, it focuses on the role of subjective methods in the current research of the human mind. This part can be understood as a certain sonde into the past, mapping the area of this research up to now.

The second part of the thesis deals with the analysis of the nature of subjective experience. I attempt to critically evaluate the privileged status of the first-person perspective while processing contents of the human mind. I confront this privileged first-person perspective status with its application within the introspective methods. Based on the final findings I attempt to formulate the role and the future of subjectivism in the research of the human mind.

After setting up the role of the subjective methods in the research of the human mind, the work provides an explanation of concrete implementations of how to integrate the subjective methods into this research. Chapters 6 to 8 present concrete methods which can belong to the same line of thoughts, which can be described as neurophenomenological movement. The comparison of particular methods concludes in methodological recommendations on how to proceed while shaping of the subjective methods so that they can be considered as a relevant source of discovering the human mind.